

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, իր կայքերում ներկայացնելով հայագիտական հրատարակություններ, նպատակ ունի հանրությանն ավելի հասանելի դարձնել այդ ուսումնասիրությունները:

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում հայագիտական աշխատասիրությունների հեղինակներին, հրատարակիչներին:

Մեր կոնտակտները՝

Պաշտոնական կայք՝ <http://www.armin.am>

Էլ. փոստ՝ info@armin.am

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Դասագիրք հանրակրթական դպրոցի
5-րդ դասարանի համար

Դասագրքի հրատարակությունը հովանավորել է
ազգային բարերար տիկին Լուիզ Մանուկյան-Սիմոնը՝
ի սեր իր ծնողների՝ Երախտաշատ մեծ բարերարներ
տեր և տիկին Ալեք և Մարի Մանուկյանների

ԿՐԹԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆ

ԵՐԵՎԱՆ 2003

ՀՏԴ 373.167.1:23/28 (479.25)(075)
ԳՄԴ 86.37 (2Հ) ց 72
Ն 152

Երաշխավորված է ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության կողմից որպես դասագիրք հանրակրթական դպրոցի 5-րդ դասարանի համար

Դասագիրքը Հայ Առաքելական եկեղեցու և ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության սեփականությունն է, **ենթակա չէ վաճառքի**:

Դասագրքի խմբագրական և հեղինակային կազմ

Խմբագիրներ՝

Պ.Յ.Յովհաննիսյան պատմական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Աբրահամ Եպիսկոպոս Մկրտչյան

Հայ առաքելական եկեղեցու Սյունյաց թեմի առաջնորդ

Վ. Ա. Մարտիրոսյան բանասիրական գիտությունների թեկնածու

Վ. Ս. Ղանդիլյան ԿԳՆ Կրթական բարեփոխումների կենտրոն

Ղևոնդ քահանա Մայիլյան

Գևորգյան հոգևոր ծեմարանի դասախոս

Հեղինակներ՝

Ա. Ս. Նազարյան, պատմական գիտությունների թեկնածու, գլուխ 1, 2, գլուխ 4. դաս 23-25

Ա. Վ. Գյուլբուդադյան, պատմաբան, պատմության ուսուցիչ, գլուխ 3

Վ. Գ. Դևրիկյան, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, գլուխ 4. դաս 11-22

Ն 152 Հայոց եկեղեցու պատմություն: Հանրակրթ. դպր. 5-րդ դաս. դասագիրք / Վ. Ղանդիլյան, Ա. Նազարյան, Ա. Գյուլբուդադյան, Վ. Դևրիկյան. - Եր., Կրթական բարեփոխումների կենտրոն, 2003: - 90 էջ:

Ն $\frac{4306022200}{0149(01) 2003}$ 2003 թ.

ԳՄԴ 86.37 (2 Հ) ց 72

© ԿՐԹԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈՒՄՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆ
© ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐ

ԵՐԵՎԱՆ 2003

ISBN 99930-998-1-3

Ն եր ա ծ ու թ յ ու ն

2001 թվականին մեր ժողովուրդը քրիստոնյա աշխարհի հետ մեծ շուքով և հանդիսավորությամբ նշեց քրիստոնեությունը Հայաստանում պետական կրոն հռչակելու 1700-ամյակը:

Իր պատմությունն սկսելով Թադեոս և Բարդուղիմեոս առաքյալների քարոզության շրջանից՝ Հայ առաքելական եկեղեցին միշտ եղել է իր ժողովրդի հետ: Մեր պատմության դժվարին պահերին, երբ չենք ունեցել անկախ պետություն, նրա շուրջն է համախմբվել հայ ժողովուրդը: Ազատագրական պատերազմների ժամանակ նա հանդես է եկել միասնության ու պայքարի կոչով, հաճախ ինքն է կազմակերպել ու գլխավորել այդ պայքարը հանուն հայրենիքի, հանուն քրիստոնեական մեր ազգային հավատի:

Պատմական իրադարձությունների հետևանքով մեր ժողովուրդը սփռվել է աշխարհով մեկ: Տարբեր երկրներում առաջացել են հայկական գաղթավայրեր: Հայոց եկեղեցին իր տեղական կառույցների միջոցով աշխարհասփյուռ հայությանը միավորող կամուրջ է

հանդիսացել: Այդպես է նաև այսօր:

Հայոց եկեղեցին ստեղծել, պահպանել ու մեզ է հասցրել մշակութային բազմաթիվ արժեքներ, ազգային սովորույթներ, ծեսեր և տոներ:

Անժխտելի է նրա դերը հայ ժողովրդի ազգապահպանության գործում:

Եկեղեցու շնորհիվ քրիստոնեությունը դարձել է հայ մարդու ազգային նկարագրի անբաժանելի մասը:

Քրիստոնեական ընդհանուր եկեղեցու մի մասը լինելով հանդերձ՝ Հայ առաքելական եկեղեցին հանդիսանում է իր ժողովրդի հարազատ հոգևոր կառույցը, նրա ազգային եկեղեցին:

Դրա ապացույցն է նաև նրա անվանումը: Պաշտոնապես այն կոչվում է **Հաստատանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցի**: Գործածական են նաև կրճատ տարբերակները՝ **Հայ առաքելական եկեղեցի** կամ **Հայոց եկեղեցի**:

Սիրելի աշակերտներ, այս դասագրքի միջոցով ձեզ նախնական և ճանաչողական գիտելիքներ կտրվեն Հայ առաքելական եկեղեցու վերաբերյալ: Դուք որոշակի պատկերացում կկազմեք նրա կառույցի, արարողակարգի, խորհուրդների և տոների մասին: Միաժամանակ կծանոթանաք քրիստոնեական եկեղեցու հիմնական ուղղություններին: Հետաքրքիր և մատչելի գրված պատմությունները կօգնեն ձեզ հասկանալու եկեղեցական բազմաթիվ հասկացությունների իմաստն ու նշանակությունը:

Հուսով ենք, որ դասագիրքը օգտակար կլինի ձեզ, կհարստացնի ձեր իմացության պաշարը:

Հ ե դ ի ն ա կ ն եր

1. Ե Կ Ե Ղ Ե Ց Ի

Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին Երևանում

Ինչ է նշանակում «եկեղեցի» բառը

Առօրյա կյանքում մենք հաճախ ենք օգտագործում կամ լսում **եկեղեցի** բառը: Մեր քաղաքում, գյուղում կամ մոտակա բնակավայրում կան տարբեր ժամանակներում կառուցված եկեղեցիներ: Մարդիկ գնում են եկեղեցի՝ մոմ վառելու, աղոթելու, պատարագի*, ժամերգության*, այլ արարողությունների մասնակցելու:

Ամեն տարի մեր ժողովուրդը հունվարի 6-ին տոնում է Սուրբ Ծնունդը: **Հայ առաքելական եկեղեցու** տոնացույցով այդ օրն է նշվում Հիսուս Քրիստոսի ծնունդը:

Հայտնի է նաև, որ աշխարհում ամենատարածված կրոնը քրիստոնեությունն է: Դա նշանակում է, որ **քրիստոնեական եկեղեցուն** պատկանող մարդիկ՝ քրիստոնյաները, իրենց թվով ամենաշատն են աշխարհում:

Եկեղեցի բառը ծագել է հունարեն **եկլեսիա** բառից, որը նշանակում է հավատացյալների* ժողով, հավաք: Այդ բառով է անվանվել նաև այն շենքը, կառույցը, ուր հավաքվում էին քրիստոնյաները: Ինչպես տեսնում ենք, «եկեղեցի» բառը տարբեր նախադասություններում տարբեր իմաստ արտահայտեց:

Քրիստոսի հիմնադրած եկեղեցին

Քրիստոնեության և քրիստոնեական եկեղեցու հիմնադիրը Յիսուս Քրիստոսն է: Սկզբում Յիսուսի հետևորդների թիվը մեծ չէր՝ **12 առաքյալ և 72 աշակերտ:** Յիսուսն իրեն համեմատում էր խաղողի որթատունկի, իսկ իր աշակերտներին՝ այդ որթատունկի ճյուղերի հետ: Նա ասում էր իր աշակերտներին, որ պիտի հավատարիմ մնան իրեն, որպեսզի ճյուղավորվեն, աճեն և բազմանան:

Այդ ժամանակից անցել է մոտ երկու հազար տարի: Քրիստոսի հիմնադրած եկեղեցին ճյուղավորվել է ու բազմացել:

Մենք՝ հայերս, քրիստոնյա ժողովուրդ ենք: Քրիստոնյաներ են նաև հույները, իտալացիները, ֆրանսիացիները, անգլիացիները, ռուսները և շատ ու շատ ուրիշ ժողովուրդներ:

Բոլոր քրիստոնյաները միասին կազմում են քրիստոնեական եկեղեցին:

Հոգևորականություն

Պատարագի, կնունքի, պսակադրության և այլ առիթներով եկեղեցի գնալիս մենք տեսնում ենք եկեղեցական հատուկ հանդերձներով մարդկանց: Նրանք են կատարում եկեղեցական արարողությունները՝ մկրտություն, պսակադրություն, ժամերգություն և այլն: Նրանց անվանում են **հոգևորականներ:**

Սր. Գայանե եկեղեցին Վաղարշապատում

Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ

Եկեղեցին որպես շինություն

Աղոթելու, պատարագին մասնակցելու և այլ արարողությունների համար քրիստոնյաները հավաքվում են հատուկ այդ նպատակով կառուցված շինություններում: Այդ շինությունները նույնպես կոչվում են **եկեղեցի:** Եկեղեցին համարվում է նաև **Աստծու տուն:**

Եկեղեցին այլ կառույցներից տարբերվում է իր արտաքին և ներքին տեսքով: Եկեղեցին օժվում* է, և դրանից հետո միայն այնտեղ կարելի է արարողություններ կատարել:

Հայաստանի նշանավոր եկեղեցիներից են **Սուրբ Էջմիածինը**, Երևանի **Սուրբ Սարգիսը**, նորակառույց **Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչը** և ուրիշներ: Մեր հայրենիքում պահպանվել են հնում կառուցված հարյուրավոր եկեղեցիներ, որոնց մեծ մասն այսօր գործում* է: Վերջին տարիներին նույնպես կառուցվել կամ վերանորոգվել են բազմաթիվ եկեղեցիներ:

Հարցեր և առաջադրանքներ

ա) Հիշենք

1. Ո՞վ է քրիստոնեական եկեղեցու հիմնադիրը:
2. Ի՞նչի՞ է նմանեցնում Յիսուսը իր հիմնադրած եկեղեցին:
3. Հիշենք դասի մեջ թվարկված քրիստոնյա ժողովուրդների անունները: Ուրիշ ի՞նչ քրիստոնյա ժողովուրդներ գիտեք:
4. Ի՞նչի՞ համար է նախատեսված եկեղեցական շինությունը:
5. Հայաստանի հայտնի ի՞նչ եկեղեցիներ կարող եք նշել:

բ) Յուրացնենք նոր բառերը և հասկացությունները

1. Ո՞ր բառից է ծագել և ի՞նչ է նշանակում «եկեղեցի» բառը:
2. Ովքե՞ր են հոգևորականները:
3. Ի՞նչ է ձեռնադրությունը: Ինչպե՞ս էր այն կատարվում:
4. Ի՞նչ նոր բառեր սովորեցիք այս դասից:

գ) Առաջադրանքներ

1. Երբևէ եղե՞լ եք եկեղեցում: Պատմե՛ք, թե ինչպիսի տպավորություն եք ստացել:
2. Փորձե՛ք պարզել՝ ձեր բնակավայրում կա՞ն հնում կառուցված և նորակառույց եկեղեցիներ: Գործո՞ղ են դրանք, թե՞ ոչ:
3. Ձեր ուսուցչի կամ դասղեկի հետ այցելե՛ք մոտակա եկեղեցին: Ծանոթացե՛ք քայր եկեղեցու պատմությանը, ճշտե՛ք եկեղեցու անունը: Ի՞նչ նոր բան սովորեցիք:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Եկեղեցի, հավատացյալ, քրիստոնեական եկեղեցի, ձեռնադրություն, հոգևորական, պատարագ, առաքյալ, օծել, գործող եկեղեցի:

Բառարան

- Պատարագ** - եկեղեցական արարողություն, որի ժամանակ կատարվում է հաղորդության խորհուրդը:
- Ժամերգություն** - եկեղեցում օրվա տարբեր ժամերին կատարվող ամենօրյա աղոթքի արարողություն:
- Եկեղեցի օծել** - եկեղեցու հիմքի քարերի, սյուների, խաչերի, խորանում տեղադրված սեղանի վրա մեռնով հատուկ արարողություն կատարել: Մեր եկեղեցիների օծումը կատարում է կաթողիկոսը կամ եպիսկոպոսը:
- Գործող եկեղեցի** - օծված եկեղեցի, որտեղ հոգևորականների կողմից կատարվում են տարբեր արարողություններ:
- Հավատացյալ** - այստեղ՝ քրիստոնեական եկեղեցու հետևորդ:

2. Քրիստոնեական եկեղեցու հիմնական ուղղությունները

Եկեղեցիների հիմնադրումը առաքյալների կողմից

Նոր կտակարանից մեզ արդեն հայտնի է, որ Հիսուս Քրիստոսը առաքյալներին պատվիրել էր գնալ ուսուցանել ու մկրտել բոլոր երկրների ժողովուրդներին: Դրանից հետո առաքյալները գնացին տարբեր ուղղություններով, եղան տարբեր երկրներում: Նրանք տարածեցին և քարոզեցին իրենց *Ուսուցչի պատվիրանները* Հնդկաստանում, Պարսկաստանում, Փոքր Ասիայում, Սիրիայում, Աֆրիկայի ու Եվրոպայի շատ երկրներում:

Առաքյալներից **Թադեոսն ու Բարդուղիմեոսը** եկան **Հայաստան** և քրիստոնեական համայնքներ հիմնադրեցին Հայոց երկրում:

Առաքյալների կողմից հիմնադրված եկեղեցիները կոչվում են **առաքելական եկեղեցիներ**:

Բարդուղիմեոս առաքյալը

Տիեզերական ժողովներ: Տարբեր ուղղությունների առաջացումը

Առաքյալների գործը շարունակեցին նրանց հաջորդները: Աստիճանաբար քրիստոնեությունը տարածվեց բազմաթիվ երկրներում:

Նիկիայի տիեզերական ժողովը 325 թ.

Տարբեր երկրներում գտնվող եկեղեցիների հոգևոր առաջնորդները ժամանակ առ ժամանակ հավաքվում էին կարևոր հարցեր քննարկելու նպատակով: Եկեղեցական այդ հավաքներից կարևորները կոչվեցին **տիեզերական** (համընդհանուր) **ժողովներ**:

Քրիստոնեական եկեղեցու համար մեծ նշանակություն են ունեցել առաջին երեք տիեզերական ժողովները: Դրանք տեղի են ունեցել Նիկիա (325թ.), Կոստանդնուպոլիս (381թ.) և Եփեսոս (431 թ.) քաղաքներում: Այդ

Ամենայն Չայոց կաթողիկոսության
խորհրդանշանը

տիեզերական ժողովների որոշումները պարտադիր էին բոլոր եկեղեցիների համար:

ժամանակի ընթացքում քրիստոնեական եկեղեցու մեջ տեղի ունեցան բաժանումներ, ձևավորվեցին տարբեր ուղղություններ:

Առաջին մեծ բաժանումը տեղի ունեցավ **451 թվականի** Քաղկեդոնի տիեզերական ժողովից հետո: Քրիստոնեական եկեղեցին բաժանվեց երկու ուղղությունների՝ քաղկեդոնական և ոչ քաղկեդոնական (կամ արևելյան ուղղափառ):

Երկրորդ մեծ բաժանումը տեղի ունեցավ

1054 թվականին: Քաղկեդոնական ուղղությունը բաժանվեց երկու մասի, և առաջացան օրթոդոքս ու կաթոլիկ եկեղեցիները:

Այսօր քրիստոնեության հիմնական ուղղություններն են՝ *արևելյան ուղղափառ, օրթոդոքս, կաթոլիկ և բողոքական:*

Արևելյան ուղղափառ եկեղեցի

Չայոց և արևելյան մի խումբ եկեղեցիներ մերժեցին Քաղկեդոնի ժողովի որոշումները և հավատարիմ մնացին առաջին երեք տիեզերաժողովների որոշումներին: Նրանք կոչվեցին արևելյան ուղղափառ (ոչ քաղկեդոնական) եկեղեցիներ:

Այս ուղղության հետևորդներ են հայերը, ղպտիները, եթովպացիները, ասորիները և հնդիկների մի մասը:

Արևելյան ուղղափառ եկեղեցիներից է Չայ առաքելական եկեղեցին: Այն կոչվում է առաքելական, որովհետև հիմնադրվել է Թադեոս և Բարդուղիմեոս առաքյալների կողմից:

Օրթոդոքս եկեղեցի

1054 թվականի բաժանումից հետո **Բյուզանդական եկեղեցին** և նրա կողմնակիցներն իրենց անվանեցին օրթոդոքս եկեղեցի: **Օրթոդոքսը** հունարեն բառ է, որը նշանակում է ուղղափառ, այսինքն՝ *ճշմարիտ* կամ *ուղիղ հավատի հետևորդ:*

Օրթոդոքս ժողովուրդներ են հույները, ռուսները, սերբերը, բուլղարները, ռումինացիները և ուրիշներ:

Օրթոդոքս եկեղեցու Կոստանդնուպոլսի Տիեզերական պատրիարք Բարդուղիմեոս Ա

Այսօր գոյություն ունեցող 14 օրթոդոքս եկեղեցիներից յուրաքանչյուրն ունի իր հոգևոր առաջնորդը, որը սովորաբար կրում է պատրիարք, արքեպիսկոպոս կամ մետրոպոլիտ տիտղոսը: **Պատրիարք** նշանակում է **եպիսկոպոսապետ** կամ **հայրապետ:** Օրինակ՝ Ռուսական եկեղեցու առաջնորդը կոչվում է Չամայն Ռուսիայի պատրիարք, Կիպրոսինը՝ Կիպրոսի արքեպիսկոպոս և այլն:

Կաթոլիկ եկեղեցի

Այս ուղղությունը իր անունն ստացել է լատիներեն **կաթոլիկ** բառից, որը նշանակում է **տիեզերական, ընդհանուր:** 1054 թվականի բաժանումից հետո այդպես կոչվեց **Յոննական եկեղեցին:**

Կաթոլիկ ժողովուրդներ են իտալացիները, իսպանացիները, ֆրանսիացիները, պորտուգալացիները, լեհերը և ուրիշներ: Կաթոլիկներ կան նաև հայերի մեջ, որոնք հիմնականում բնակվում են Չայաստանի Չանրապետության հյուսիսային շրջաններում, Ջավախքում, ինչպես նաև սփյուռքում:

Կաթոլիկ եկեղեցիների հոգևոր և վարչական **գերագույն առաջնորդը Յոննի պապն է:**

Կաթոլիկ եկեղեցու բարձրաստիճան հոգևորականները կոչվում են **կարդի-նալներ:**

Յոննի պապի նստավայրը՝ **Վատիկանը**, գտնվում է Իտալիայում: Վատիկանը ինքնուրույն քաղաք-պետություն է, որի ղեկավարը նույնպես Յոննի պապն է:

Բողոքական եկեղեցի

Կաթոլիկ եկեղեցի

Այս ուղղությունն իր անվանումն ստացել է **բողոք** բառից: XVI դարում կաթոլիկ եկեղեցու դեմ բողոքի շարժում սկսեցին Գերմանիայի, Շվեյցարիայի և Անգլիայի տեղական եկեղեցիները: Նրանք *բողոքում, դժգոհում էին* Յոննի պապի իշխանությունից և գտնում էին, որ կաթոլիկ եկեղեցին շեղվել է Ավետարանի սկզբունքներից: Այդ եկեղեցիներն առանձնացան կաթոլիկ եկեղեցուց:

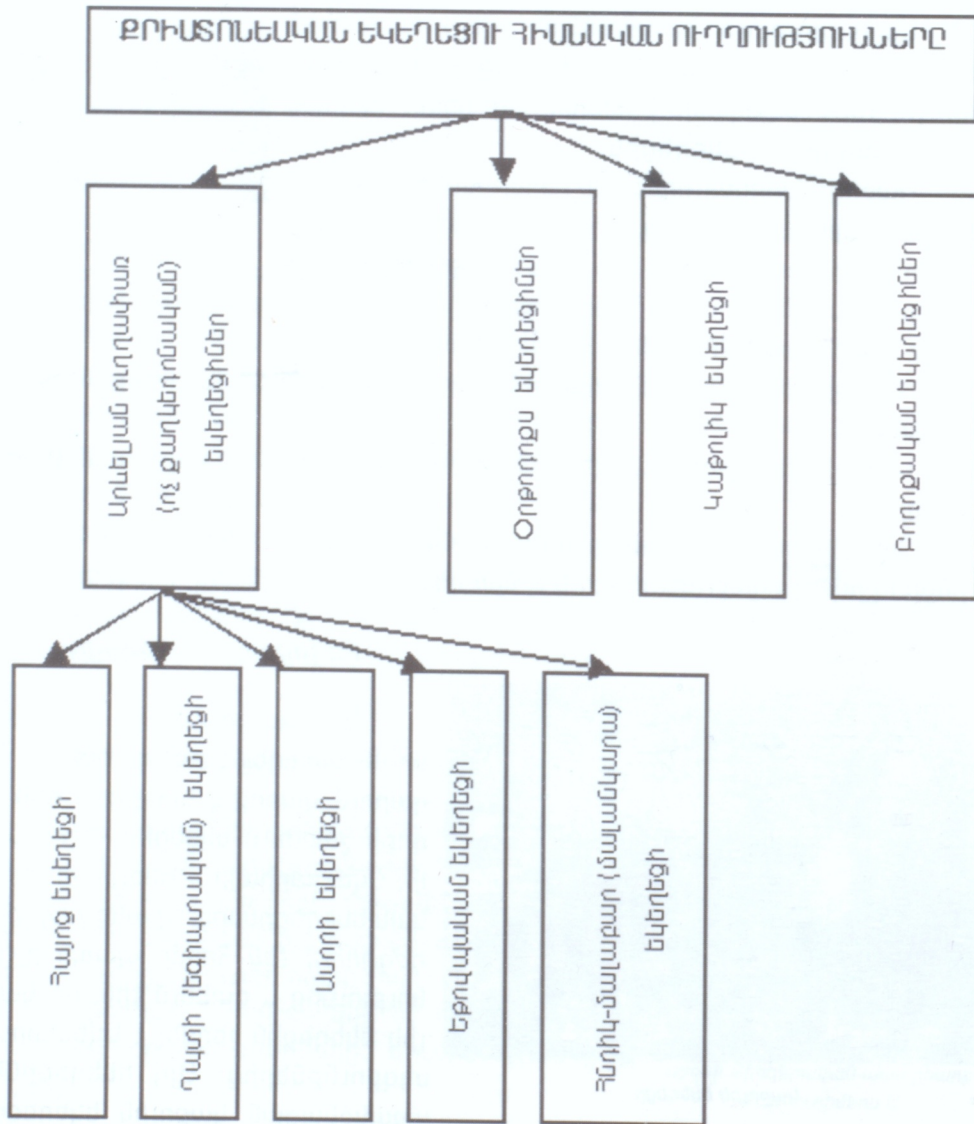

Յոննի պապ Յովհաննես -Պողոս Բ

Առանձնացած եկեղեցիներն ստացան **բողոքական** կամ **ավետարանական** անվանումը:

Առավել հայտնի են բողոքական հետևյալ ուղղությունները՝ **լյութերական, կալվինական, ավետարանական, մկրտական** և այլն: Նրանք միմյանցից տարբերվում են իրենց ղեկավարման, արարողությունների կատարման ձևով: Առանձնահույս տեղ է զբաղեցնում անգլիկան կամ եպիսկոպոսական եկեղեցիների միությունը:

Բողոքականներ կան նաև հայերի մեջ:

Հարցեր և առաջադրանքներ

ա) Հիշենք

1. Ի՞նչ էր պատվիրել Հիսուսը առաքյալներին:
2. Ե՞րբ են տեղի ունեցել առաջին երեք տիեզերական ժողովները:
3. 451 թ. և 1054 թ. բաժանումներով քրիստոնեության մեջ ի՞նչ հիմնական ուղղություններ ձևավորվեցին:
4. Արևելյան ուղղափառ ի՞նչ եկեղեցիներ գիտեք:
5. Ովքե՞ր են Հայոց եկեղեցու հիմնադիրները:
6. Ինչպե՞ս է կոչվում օրթոդոքս եկեղեցիների հոգևոր պետը:
7. Ո՞վ է Հռոմի պապը:
8. Ո՞րն է Հռոմի պապի նստավայրը:
9. Ե՞րբ են առաջացել բողոքական եկեղեցիները: Թվարկե՛ք առավել հայտնի բողոքական երեք ուղղությունները:

բ) Յուրացնենք նոր բառերը և հասկացությունները

1. Ի՞նչ է նշանակում առաքելական եկեղեցի:
2. Տիեզերական ժողովները ի՞նչ նպատակով էին գումարվում:
3. Ո՞ր բառերից են առաջացել ուղղափառ, կաթոլիկ և բողոքական անվանումները:
4. Ինչո՞ւ է Հայոց եկեղեցին կոչվում Հայ առաքելական ուղղափառ եկեղեցի:

գ) Առաջադրանք

Տեսրոնում գծե՛ք և լրացրե՛ք հետևյալ աղյուսակը:

Քրիստոնեության հիմնական ուղղությունները	Անվանման բացատրությունը	Առաջացման ժամանակը

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Տիեզերական ժողով, արևելյան ուղղափառ եկեղեցի, օրթոդոքս եկեղեցի, պատրիարք, արքեպիսկոպոս, մետրոպոլիտ, կաթոլիկություն, Հռոմի պապ, Վատիկան, կարդինալ, բողոքական եկեղեցի, Հայ առաքելական ուղղափառ եկեղեցի:

ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հայաստանն աշխարհում առաջին քրիստոնյա պետությունն է: 301 թվականին Տրդատ III Մեծ թագավորի և Գրիգոր Լուսավորչի շնորհիվ քրիստոնեությունը մեր երկրում ընդունվել է որպես պետական կրոն: Հայոց առաջին կաթողիկոս Գրիգոր Լուսավորչի օրոք ձևավորվել են Հայ առաքելական եկեղեցու նվիրապետությունը և վարչական կառույցը: Հետագա դարերում, պատմական դեպքերի հետ կապված, դրանք որոշակի փոփոխություններ են կրել:

3. ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԱՎԻՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչ է նվիրապետությունը

Նախորդ դասերից դուք որոշակի պատկերացում կազմեցիք եկեղեցու և հոգևորականության մասին, իմացաք, որ հոգևորականները եկեղեցու սպասավորներ են: Նրանք ունեն հոգևոր աստիճաններ և որոշակի պաշտոն են զբաղեցնում:

Հոգևոր աստիճանների ամբողջությունը կոչվում է **նվիրապետություն**:

Նվիրապետական աստիճանները

Հայ առաքելական եկեղեցու նվիրապետությունը, սկիզբ առնելով Գրիգոր Լուսավորչի ժամանակից, հետագայում որոշ փոփոխություններ է կրել: Ավելացել են նոր պաշտոններ և աստիճաններ: Այսօր Հայոց եկեղեցում կա **նվիրապետական 9 աստիճան**:

Ամենաբարձր աստիճանը **կաթողիկոսությունն է**: Դրան նախորդում է **եպիսկոպոսությունը**, ապա՝ **քահանայությունը**: Այս երեքը կոչվում են **նվիրապետական բարձր աստիճաններ**:

Քահանայությունից ցածր կան **վեց աստիճաններ**՝ սարկավագ, դպիր և այլն:

Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի աջը

Աստիճանների շնորհումը կատարվում է հաջորդական կարգով՝ ցածրից դեպի բարձրը:

Հոգևորականների մի մասը **կուսակրոն** է, մյուսները՝ ոչ կուսակրոն (ամուսնացած): Կուսակրոն են անվանում այն հոգևորականներին, որոնք հրաժարվում են ամուսնությունից: Ամուսնացած հոգևորականները քահանայից բարձր աստիճան չեն կարող ունենալ:

Կաթողիկոս

Հայ առաքելական եկեղեցու հոգևոր բարձրագույն պաշտոնյան **կաթողիկոսն է**: Կաթողիկոս նշանակում է ընդհանուր և գերագույն պետ, նաև հայրապետ, եպիսկոպոսապետ, քահանայապետ:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը հայ ժողովրդի հոգևոր առաջնորդն է: Կաթողիկոսը հրավիրում է եկեղեցական ժողովներ, հաստատում նոր թեմեր*, ձեռնադրում եպիսկոպոսներ, օրհնում սուրբ մեռուներ* և այլն: Հին ժամանակներում կաթողիկոսն էր օծում Հայոց թագավորին:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսին սովորաբար ընտրում են եպիսկոպոսներից: Ընտրությունը կատարում է **Ազգային-եկեղեցական ժողովը**: Այդ ժողովին մասնակցում են Հայաստանի ու սփյուռքի հայկական համայնքների հոգևորական և աշխարհիկ պատգամավորներ: Ընտրությունը տեղի է ունենում **Սուրբ Էջմիածնի Մայր տաճարում**: Ընտրությունից հետո Մայր տաճարում տեղի է ունենում կաթողիկոսի ձեռնադրման և օծման հանդիսավոր արարողությունը: Այդ արարողությունը կատարում են 12 եպիսկոպոսներ:

1999 թվականին **Ամենայն Հայոց կաթողիկոս ընտրվեց Գարեգին Բ Ներսիսյանը**: Վեհափառը մեր եկեղեցու 132-րդ կաթողիկոսն է:

Կաթողիկոսական թագ

Հայրապետական գավազան

Եպիսկոպոս

Եպիսկոպոս բառացի նշանակում է **վերատեսուչ**: Նա թեմի առաջնորդն է ու հսկիչը: Եպիսկոպոսը իրավունք ունի ձեռնադրել քահանաներ, սարկավագներ, դպիրներ և կատարել բոլոր խորհուրդները:

Եկեղեցում մեծ վաստակ ունեցող եպիսկոպոսներին կաթողիկոսը շնորհում է արքեպիսկոպոսի տիտղոս:

Քահանայական թագ

Քահանա

Քահանան եկեղեցու կարևոր պաշտոնյաներից է: Նա է հիմնականում կատարում եկեղեցական ծեսերն* ու արարողությունները: Օրինակ՝ քահանան մկրտում է, պսակի արարողություն կատարում, մատուցում պատարագ: Քահանաների մի մասը կուսակրոն է: Կուսակրոնություն ընդունած քահանային անվանում են **արեղա**:

Վարդապետ

Հայ առաքելական եկեղեցին ունի նաև վարդապետության աստիճան: Այն որպես գիտական աստիճան շնորհվում է արեղային: **Վարդապետ** նշանակում է **ուսուցիչ**: Նա ուսումնասիրում և ուսուցանում է Աստվածաշունչը, բացատրում եկեղեցական կանոնները, ծեսերը: Միաժամանակ նա կարող է զբաղեցնել եկեղեցական պաշտոններ:

Եպիսկոպոսական հանդերձ

Վարդապետական թագ

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ո՞րն է աշխարհում առաջին քրիստոնյա պետությունը:
2. Ե՞րբ է քրիստոնեությունը մեր երկրում հռչակվել որպես պետական կրոն:
3. Ո՞վ է եղել Հայոց առաջին կաթողիկոսը:
4. Նվիրապետական քանի՞աստիճան ունի Հայ առաքելական եկեղեցին:
5. Ո՞րն է նվիրապետական ամենաբարձր աստիճանը:
6. Ո՞ւմ են անվանում կուսակրոն հոգևորական:
7. Ամուսնացած հոգևորականները մինչև ո՞ր աստիճանը կարող են ստանալ:
8. Ովքե՞ր են ձեռնադրում՝ կաթողիկոսին, եպիսկոպոսին, քահանային:
9. Որտե՞ղ է անցկացվում Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ընտրությունը, ձեռնադրությունը և օծումը:
10. Ո՞վ է ներկայիս Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը:
11. Ի՞նչ աստիճան է վարդապետությունը:

Հարստացնեք մեր բառապաշարը

Նվիրապետություն, կուսակրոն, Ազգային-եկեղեցական ժողով, կաթողիկոս, արքեպիսկոպոս, եպիսկոպոս, վարդապետ, արեղա, քահանա:

Բառարան

- Թեմ** - եկեղեցու տարածքային - վարչական միավոր:
- Ծես** - եկեղեցում որոշակի կանոնակարգով կատարվող արարողությունների ամբողջությունը:
- Մեռոն (մյուռոն)** - եկեղեցական արարողությունների ժամանակ օգտագործվող անուշաբույր հեղուկ. պատրաստվում է եկեղեցական հատուկ արարողակարգով:

Լրացուցիչ նյութ

ԻՆՉՊԵՍ ՈՂՋՈՒՆԵԼ ՀՈԳԵՎՈՐԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

Հայ առաքելական եկեղեցու բարձրաստիճան հոգևորականներին ողջունելու հետևյալ կարգն է ընդունված.

- Կաթողիկոսին**՝ Աստված օգնական, Վեհափա՛ռ տեր:
- Եպիսկոպոսին**՝ Աստված օգնական, սրբազան հայր:
- Արեղային և վարդապետին**՝ Աստված օգնական, հա՛յր սուրբ:
- Քահանային**՝ Օրհնեցե՛ք, տե՛ր հայր:

ԻՆՉՊԵՍ ԽԱՉԱԿՆՔՎԵԼ

Խաչակնքվելու համար այ ձեռքի բութ մատը, ցուցամատը և միջնամատը միացնում ենք իրար, որ խորհրդանշում է Սուրբ Երրորդությունը: Իրար միացած երեք մատները նախ հպում ենք ճակատին՝ արտասանելով «Յանուն Դօր», ապա՝ կրծքին՝ «և Որդւոյ», ձախ լանջքին՝ «և Դօգւոյն», հետո՝ այ լանջքին՝ «Սրբոյ»: Ապա «ամեն» ասելիս նույն ձեռքի բաց ափը հանգեցնում ենք կրծքին: Ամեն անգամ, խաչակնքելիս արտահայտում ենք մեր երկյուղածությունը Տիրոջ նկատմամբ:

ԱՂՈԹՔԻ ՄԱՍԻՆ

Աղոթելիս չլինենս կեղծավորների նման, որոնք սիրում են հրապարակներում աղոթել, որպեսզի մարդիկ տեսնեն ...

Աղոթելիս շատախոս մի՛ եղիր և մի՛ կարծիր, որ շատ խոսքերի համար լսելի կլինես ...

(տողեր Նոր կտակարանից)

ՏԵՐՈՒՆԱԿԱՆ ԱՂՈԹՔ

Հայր մեր, որ երկնքում ես,
Թող սուրբ լինի Քո անունը,
Թող գա Քո արքայությունը,
Թող Քո կամքը լինի
Ինչպես երկնքում, այնպես էլ երկրի վրա:
Մեր հանապազօրյա հացը
Տուր մեզ այսօր,
Եվ թող մեզ մեր պարտքերը,
Ինչպես որ մենք թողնում ենք մեր պարտապաններին:
Եվ մի՛ ենթարկիր մեզ փորձության,
Այլ փրկիր մեզ չարից,
Որովհետև Քոնն է արքայությունը և զորությունը,
Եվ հավիտենական փառքը, ամեն:

4. ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՅԾ

Հայ առաքելական եկեղեցու թեմերը

Հայ առաքելական եկեղեցին տարածքային-վարչական միավորներ ունի Հայաստանի Հանրապետությունում, Արցախում և սփյուռքահայ գաղթավայրերում: Ժամանակի ընթացքում փոխվել են այդ միավորների անվանումները, դրանք քանակը և առաջնորդների նստավայրերը:

Վարչական ամենամեծ միավորը **թեմն** է: Թեմի առաջնորդին (վարդապետ կամ եպիսկոպոս) նշանակում է Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը կամ ընտրում է թեմական ժողովը: Առաջնորդն իր թեմում ձեռննադրում է քահանաներ, հրավիրում թեմական ժողով, իրականացնում հոգևոր-եկեղեցական, մշակութային, կրթական գործունեություն և այլն:

Հայաստանի Հանրապետությունում գործում է Հայ առաքելական եկեղեցու 8 թեմ: Դրանք են՝ **Արարատյան Հայրապետական, Շիրակի, Սյունյաց, Արմավիրի, Գեղարքունիքի, Արագածոտնի, Գուգարքի և Կոտայքի** թեմերը:

Արարատյան թեմի առաջնորդը Ամենայն Չայոց կաթողիկոսն է, որի համար էլ այն կոչվում է Չայրապետական թեմ: Թեմի առաջնորդական նստավայրը Երևանի Ս. Սարգիս եկեղեցին է:

Լեռնային Ղարաբաղի Չանրապետության և նրան հարակից հայկական շրջանների տարածքում գործում է **Արցախի թեմը**:

Սփյուռքում գործող տարածքային կառույցներից հայտնի են Նոր Նախիջևանի և Ռուսաստանի, Ֆրանսիայի, Ավստրալիայի, Կանադայի, ԱՄՆ-ի Արևելյան ու Արևմտյան հայոց թեմերը և ուրիշներ:

Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Արամ Ա

Վարչական գերագույն իշխանությունը

Չայոց եկեղեցու վարչական և հոգևոր գերագույն իշխանությունը **Ամենայն Չայոց կաթողիկոսությունն է՝** Ամենայն Չայոց կաթողիկոսի գլխավորությամբ: Ամենայն Չայոց կաթողիկոսի **նստավայրը՝ Մայր աթոռ Սուրբ Էջմիածինը**, գտնվում է Վաղարշապատում (Էջմիածնում):

Չայոց եկեղեցու պատմականորեն ձևավորված կառույցները

Պատմական պայմանների բերումով այսօր Չայաստանից դուրս գործում են Չայ առաքելական եկեղեցու նվիրապետական երեք աթոռներ՝

Երուսաղեմի հայոց պատրիարք Թորգոմ արքեպիսկոպոս

Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությունը, Երուսաղեմի և Կոստանդնուպոլսի պատրիարքությունները:

Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությունը հիմնադրվել է 1446 թ. Կիլիկիայի Սիս քաղաքում: 1930 թվականից Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսական նստավայրը (Աթոռը) գտնվում է **Անթիլիասում** (Բեյրութ, Լիբանան):

Ամենայն Չայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ

Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարք Մեսրոպ արքեպիսկոպոս

Երուսաղեմի հայոց պատրիարքությունը հիմնադրվել է 638 թվականին: Պատրիարքությունը զբաղեցնում է 150 հազար քառ. մետր տարածք **Երուսաղեմի** հին թաղամասերից մեկում, Սիոն լեռան մոտ:

Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարքությունը հիմնադրվել է 1461 թվականին: Պատրիարքի աթոռանիստը գտնվում է **Ստամբուլում** (նախկին **Կոստանդնուպոլիս**):

Չարցեր և առաջադրանքներ

ա) Չիշենք

1. Ո՞րն է Չայ առաքելական եկեղեցու ամենամեծ վարչական միավորը:
2. Ո՞վ կարող է ընտրվել թեմի առաջնորդ:
3. Քանի՞ թեմ կա Չայաստանի Չանրապետությունում: Որո՞նք են դրանք:
4. Ի՞նչն է Արարատյան թեմը կոչվում Չայրապետական:
5. Սփյուռքի քանի՞ թեմ կարող եք թվարկել:
6. Ի՞նչ տարածք է ընդգրկում Արցախի թեմը:
7. Ո՞րն է Չայոց եկեղեցու վարչական և հոգևոր գերագույն իշխանությունը:
8. Որտե՞ղ է գտնվում Ամենայն Չայոց կաթողիկոսի նստավայրը:
9. Որո՞նք են Չայ առաքելական եկեղեցու պատմականորեն ձևավորված երեք կառույցները: Ե՞րբ են դրանք հիմնադրվել:

բ) Առաջադրանք

Տետրի մեջ ինքնուրույն գծե՛ք Չայաստանի քարտեզը և նշե՛ք Չայ առաքելական եկեղեցու թեմերը:

Չարստացնենք մեր բառապաշարը

Ամենայն Չայոց կաթողիկոսություն, Մայր աթոռ Սուրբ Էջմիածին, Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսություն, Երուսաղեմի հայոց պատրիարքություն, Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարքություն:

Լրացուցիչ նյութ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԱԾՔՈՒՄ ԳՈՐԾՈՂ ԹԵՄԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

1996 թվականից ՀՀ տարածքը բաժանված է հետևյալ թեմերի.

1. Արարատյան Հայրապետական թեմ - Ընդգրկում է Երևան քաղաքը և Արարատի մարզը: Թեմի առաջնորդը Ամենայն Հայոց կաթողիկոսն է: Առաջնորդանիստը Երևանի Ս. Սարգիս եկեղեցին է:

2. Շիրակի թեմ - Ընդգրկում է Շիրակի մարզը: Առաջնորդանիստը Գյումրիի Ս. Աստվածածին եկեղեցին է:

3. Սյունյաց թեմ - Ընդգրկում է Վայոց ձորի և Սյունիքի մարզերի տարածքը: Առաջնորդանիստը Գորիսի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին է:

4. Արմավիրի թեմ - Ընդգրկում է Արմավիրի մարզը: Առաջնորդանիստը Բամբակաշատի Ս. Աստվածածին եկեղեցին է:

5. Գեղարքունիքի թեմ - Ընդգրկում է Գեղարքունիքի մարզը: Առաջնորդանիստը Գավառի Ս. Աստվածածին եկեղեցին է:

6. Արագածոտնի թեմ - Ընդգրկում է Արագածոտնի մարզը: Առաջնորդանիստը Օշականի Ս. Մեսրոպ Մաշտոց եկեղեցին է:

7. Գուգարքի թեմ - Ընդգրկում է Լոռու և Տավուշի մարզերը: Առաջնորդանիստը Վանաձորի Ս. Աստվածածին եկեղեցին է:

8. Կոտայքի թեմ - Ընդգրկում է Կոտայքի մարզը: Առաջնորդանիստը Ծաղկաձորի Կեչառիսի վանքի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին է:

Հարցեր լրացուցիչ նյութի վերաբերյալ

1. Ո՞ր թեմի տարածքում է գտնվում ձեր բնակավայրը:
2. Ո՞վ է թեմի առաջնորդը:

Տաթևի վանքը Սյունիքում

5. ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԸ

Հայաստանում եկեղեցական առաջին շինությունները հիմնադրվել են քրիստոնեությունը Հայաստանում մուտք գործելուց անմիջապես հետո: Այդ ժամանակից սկսած մեր երկրում կառուցվել և հիմա էլ կառուցվում են բազմաթիվ եկեղեցիներ ու վանքեր*:

Այժմ ծանոթանանք եկեղեցու արտաքին և ներքին մասերին, որի շնորհիվ կիմանանք նաև, թե դրանք ինչ նպատակի են ծառայում:

Արտաքին կառուցվածքը

Հայկական եկեղեցիներն աչքի են ընկնում իրենց ուրույն ճարտարապետական տեսքով: Ավանդաբար եկեղեցիներն ունեն **ուղղանկյուն** կամ **խաչաձև** կառուցվածք: Շինության կենտրոնական մասում վեր է խոյանում գեղանիստ **գմբեթը**, որի վրա կան լուսամուտներ: Եկեղեցիները լինում են նաև առանց գմբեթի (բազիլիկ):

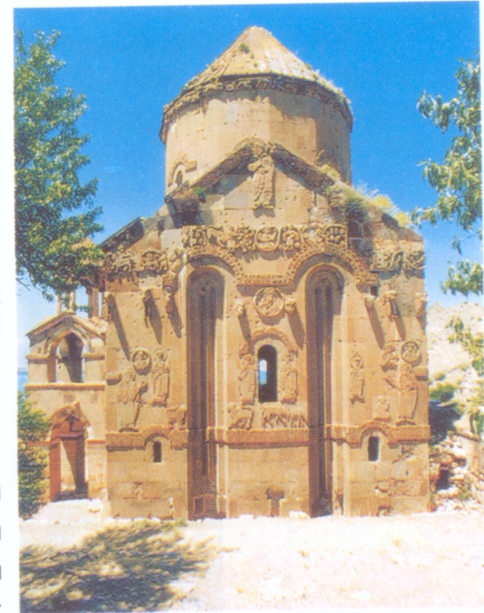
Եկեղեցու վրա միշտ **խաչ** է դրվում:

Ներքին կառուցվածքը

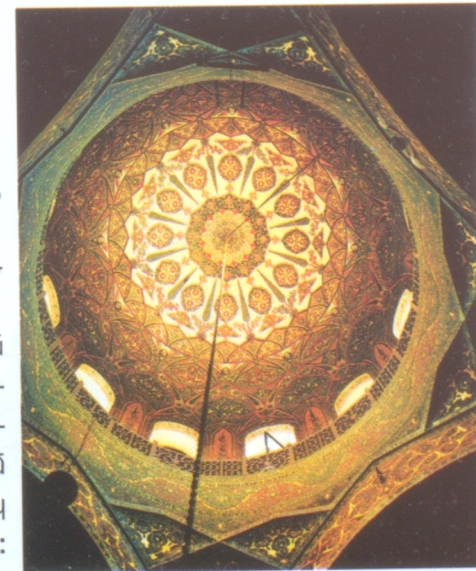
Ներսի մասում եկեղեցին ունի **սրահ, ատյան և բեմ**:

Աղոթելու համար սրահում են հավաքվում հավատացյալները:

Սրահից հետո եկեղեցու արևելյան մասում գտնվում է ատյանը, որտեղ արարողությունների ժամանակ կանգնում են հոգևորականները: Ատյանի հյուսիսային կողմում գտնվում է մկրտության ավազանը, իսկ արևելյան կողմում՝ բեմը կամ **խորանը**: Խորանի կենտրոնում տեղադրված է **պատարագի սուրբ սեղանը**:

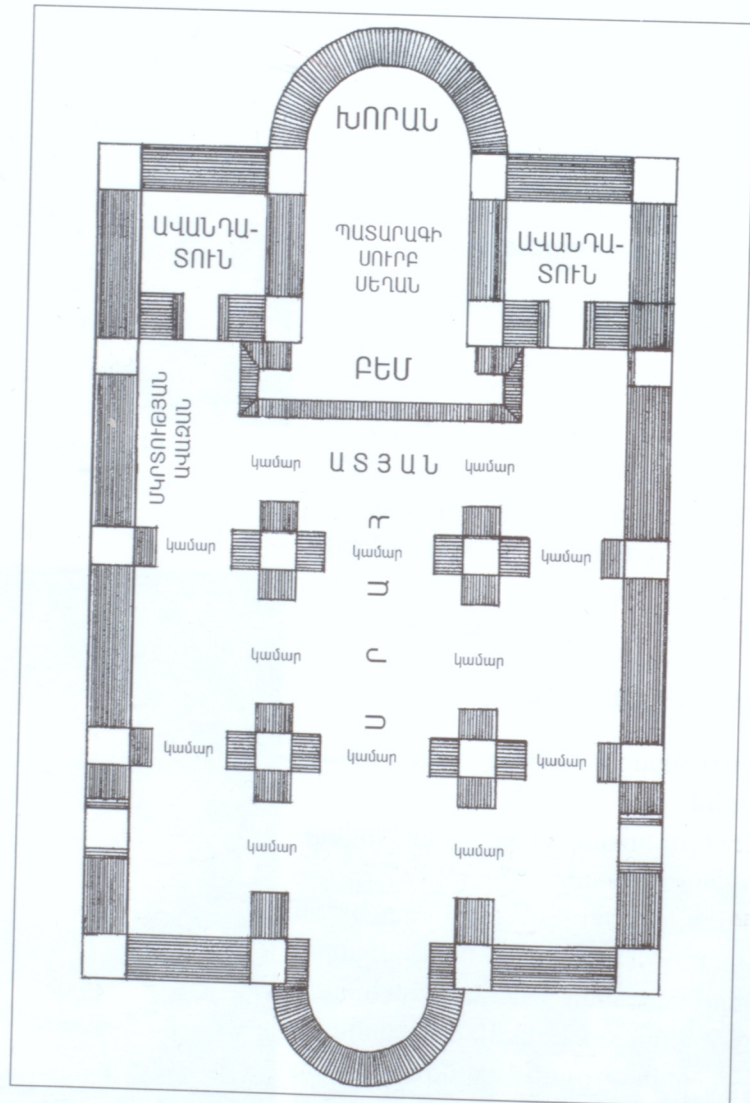
Սուրբ Խաչ եկեղեցին Վանա լճի Աղթամար կղզում

Մայր տաճարի գմբեթի ներքին նկարազարդումը

Եկեղեցիներում կան նաև **ավանդատներ**, որոնք գտնվում են բեմի աջ և ձախ կողմերում: Այդտեղ են պահվում եկեղեցական իրերը (սպասք, զարդեր և այլն):

Եկեղեցի կառուցելիս կատարվում է **հիմնօրհների** արարողություն: Շինարարության ավարտից հետո նորակառույց եկեղեցին օծվում է, որից հետո այն դառնում է գործող եկեղեցի:

Հայկական եկեղեցու հատակագիծ

Հարցեր և առաջադրանքներ

ա) Հիշենք

1. Ե՞րբ են հիմնադրվել հայկական առաջին եկեղեցիները:
2. Ի՞նչ կառուցվածք ունեն հայկական եկեղեցիները:
3. Եկեղեցու ո՞ր մասում է գտնվում բեմը: Ովքե՞ր կարող են բարձրանալ բեմ:
4. Որտե՞ղ է տեղադրված պատարագի սուրբ սեղանը:
5. Եկեղեցու ո՞ր մասում է գտնվում մկրտության ավազանը:
6. Ե՞րբ է նորակառույց եկեղեցին դառնում գործող:

բ) Առաջադրանքներ

1. Նկարագրե՛ք ձեր բնակավայրի եկեղեցու արտաքին և ներքին կառուցվածքը:
2. Համեմատե՛ք այն դասագրքում տրված նկարագրության հետ: Տարբերություններ կա՞ն, թե՞ ոչ:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Վանք, գմբեթ, գավիթ, սրահ, բեմ, խորան, պատարագի սեղան, մկրտության ավազան, ավանդատուն:

Բառարան

Վանք - վանքերում ապրում են կուսակրոն հոգևորականներ: Միջնադարում վանքերը եղել են ոչ միայն հոգևոր, այլ նաև ուսումնակրթական կենտրոններ: Վանական կառույցների մեջ մտնում են եկեղեցիներ, կացարաններ, կրթական, տնտեսական և այլ շինություններ:

Լրացուցիչ նյութ

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ

Եկեղեցին Հայկական ծննդավայրն է հոգվույս՝
Ինչպես քարայր մ'ընդարձակ, պարզ ու խորունկ, մութ ու լույս...
Իր գավիթով հյուրընկալ, իր լայն բեմով ու հեռուն
Կանգնած իր լուռ խորանով, որ կարծես նա՛վ մ'է ծըփուն...
Եկեղեցին Հայկական ես աչքըս գոց կը տեսնեմ

Ու կը շնչեմ, կը լքսեմ՝ իր Հիսուսով մանկադեմ,
Իր սեղանեն մըխացող քուլա-քուլա խունկերով
Եվ իր պատերը ցնցող աղոթքներով ալեխռով...
Եկեղեցին Հայկական բարձրը բե'րդն է հավատքին

Իմ պապերուս, որ հողեն զայն քար առ քար հանեցին
Եվ երկինքեն իջուցին զայն ցող առ ցող, ամպ առ ամպ
Ու թաղվեցան անոր մեջ հանդարտությամբ, հեզությամբ...
Եկեղեցին Հայկական մեծ վարագույր մ'է բանված՝

Որուն ետև, սրկիհին մեջ կիջնե Ի'նքը Աստուած,
Որուն առջև գլխահակ կու հայի իմ ազգըս ամբողջ
Հաղորդվիլ անցյալին հաց ու գինով կենսառողջ...
Եկեղեցին Հայկական՝ ծովուն դիմաց ալեկոծ

Նավահանգիստ մ'է խաղաղ. ցուրտ գիշերին՝ հո'ւր և բոց,
Ու տոթակեզ ցերեկին անտա'ռ մըն է ստվերոտ,
Ուր շուշաններ կը ծաղկին Շարականի գետին մոտ...
Եկեղեցին Հայկական մեն մի քարին տակ գետնի,

Դեպի երկինք բարձրացող գաղտնի ճամփա մը ունի...
Եկեղեցին Հայկական Հայ Հոգիին և Մարմնույն
Զըրահանդերձն է փայլուն, մինչ իր խաչերն են դաշույն,
Եվ զանգակներն են բոմբյուն, ու երգն է միշտ Հաղթություն...

Վահան Թեքեյան

Հարցեր և առաջադրանքներ լրացուցիչ նյութի վերաբերյալ

1. Բանաստեղծությունից դու'րս գրեք եկեղեցական շինության կառուցվածքին վերաբերող ձեզ ծանոթ բառերը:
2. Ի՞նչ համեմատություններ է օգտագործել հեղինակը հայկական եկեղեցին նկարագրելիս:
3. Ըստ հեղինակի՝ ի՞նչ է հայկական եկեղեցին հայ մարդու համար:

Բառարան

Գոց -փակ, կողաված:

Սկիհ - պատարագի արարողության ժամանակ օգտագործվող արծաթե կամ ոսկե բաժակ:

Զրահանդերձ - զրահազգեստ:

Հայել - նայել:

Բոմբյուն -թնդյուն, դրդյուն:

Բանված - ասեղնագործած:

Ալեխռով - ալեկոծված, փոթորկված:

Սր. Գայանե եկեղեցին Վաղարշապատում

6. ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԸ

Հայոց եկեղեցին ունի յոթը խորհուրդներ: Դրանք են.

մկրտություն

դրոշմ

ապաշխարություն

հաղորդություն

պսակ կամ ամուսնություն

ծեռնադրություն

կարգ հիվանդաց:

Մկրտությունը, դրոշմը, ապաշխարությունը և հաղորդությունը քրիստոնյայի համար պարտադիր խորհուրդներ են, իսկ ամուսնությունը և ծեռնադրությունը կամավոր են: Կարգ հիվանդացը կատարվում է միայն հիվանդների համար:

Առաջին հինգ խորհուրդներին առանձին-առանձին կծանոթանանք հաջորդ դասերին: Այստեղ համառոտ անդրադառնանք ծեռնադրությանը և հիվանդաց կարգին:

խորհրդավոր ընթրիք

Ձեռնադրություն

Ձեռնադրության խորհրդի միջոցով ձեռնադրվողը դառնում է հոգևորական և ստանում հոգևոր աստիճան:

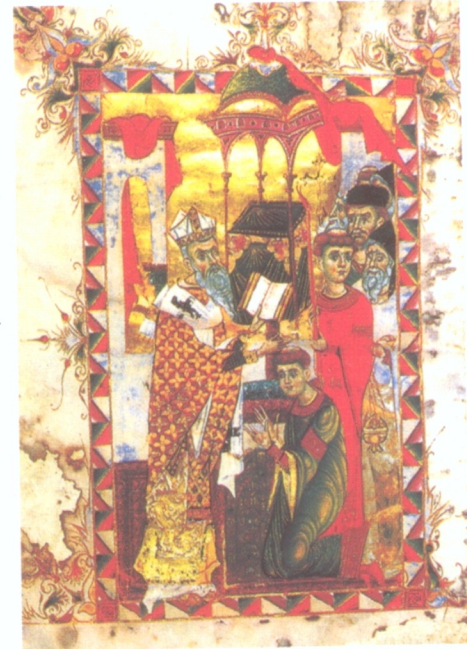
Նախորդ դասերից մենք արդեն ծանոթ ենք Հայոց եկեղեցու նվիրապետական կարգին: Այդ կարգի համաձայն՝ քահանայի ձեռնադրությունը կատարում է եպիսկոպոսը, իսկ եպիսկոպոսինը՝ կաթողիկոսը:

Կաթողիկոսի ձեռնադրության և օծման արարողությունը, որ մեր եկեղեցու ամենագեղեցիկ արարողություններից է, կատարվում է որպես կանոն տասներկու եպիսկոպոսների կողմից:

Ձեռնադրության խորհուրդը միշտ կատարվում է պատարագի ընթացքում:

Կարգ հիվանդաց

Հիվանդաց կարգն այն խորհուրդն է, որով հոգևորականը հատուկ աղոթք է կարդում հիվանդի համար, որպեսզի Աստուծո օգնությամբ նա ապաքինվի: Խորհուրդը կատարվում է ոչ միայն եկեղեցում, այլև տանը՝ ծանր, անկողնային հիվանդների համար: Նրանց համար դա նաև ներում ստանալու հնարավորություն է:

Ձեռնադրություն

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Թվարկե՛ք Հայ առաքելական եկեղեցու յոթ խորհուրդները: Որո՞նք են դրանցից պարտադիր քրիստոնյայի համար:
2. Ո՞ր խորհուրդն են անվանում ձեռնադրություն:
3. Ո՞վ է կատարում՝ քահանայի, եպիսկոպոսի, կաթողիկոսի ձեռնադրությունը:
4. Եկեղեցական ո՞ր արարողության ընթացքում է կատարվում ձեռնադրությունը:
5. Ո՞ր խորհուրդն են անվանում կարգ հիվանդաց:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Խորհուրդ, ձեռնադրություն, կարգ հիվանդաց, վերջին օծում:

7. Մ Կ Ր Տ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն Ե Վ Դ Ր Ո Շ Ա

Քահանան հարցնում է կնքահորը.
- Այս երեխան ի՞նչ է ցանկանում:
Կնքահայրը պատասխանում է.
-Չավատք, հույս, սեր և մկրտություն:

Մկրտության խորհրդի իմաստը

Կյանքում շատերս ենք կարևորում մեր ծննդյան օրը և հաճախ այն տոնում ենք մեծ շուքով: Մեր աշխարհ գալը, մեր ծննդյան օրը գեղեցիկ և մեծ իրադարձություն է: Այդպիսի գեղեցիկ և կարևոր իրադարձություն է նաև մեր **մկրտությունը**: Մկրտության խորհրդի միջոցով դառնում ենք քրիստոնյա, Հիսուս Քրիստոսի հետևորդ:

Մկրտությունը կատարվում է օրհնված ջրով՝ **սրբելու, մաքրելու** համար մկրտվողին մեղքից, որը կոչվում է սկզբնական կամ ադամական մեղք: Նախորդ տարվա դասընթացից մենք արդեն գիտենք, որ Ադամը չլսեց Աստծու պատվիրանը, մեղք գործեց և զրկվեց դրախտային կյանքից:

Մկրտությամբ մենք մաքրվում ենք ադամական մեղքից և խնդրում Աստծուն ներել մեզ մեր բոլոր մեղքերը:

Ի՞նչ է անհրաժեշտ մկրտության համար: Նախ պետք է **հավատք** ունենալ:

Մկրտվողը պետք է ծանոթ լինի քրիստոնեությանը և եկեղեցու ավանդույթներին:

Այդ դեպքում կարող է հարց առաջանալ՝ ինչո՞ւ է կատարվում մանուկների մկրտությունը, որոնք դեռևս ոչինչ չգիտեն: Այն պարզ պատճառով, որ քրիստոնյա ծնողները ցանկանում են մկրտությամբ իրենց զավակներին մաքրել ադամական մեղքից և դաստիարակել եկեղեցու ավանդույթներով:

Հիսուս Քրիստոսի մկրտությունը

Նրանք վստահ են, որ իրենց երեխան կլինի բարի, առաքինի, Աստծուն և իր ազգային եկեղեցուն հավատարիմ, իր ազգին պիտանի:

Մկրտվող երեխան պետք է ունենա իր **կնքահայրը**, որը պարտադիր պետք է լինի **մկրտված**: Ծնողների հետ միասին կնքահայրը պիտի զբաղվի իր սանիկի քրիստոնեական և ազգային դաստիարակությամբ:

Մկրտության ընթացքը

Նախ պետք է գիտենալ, որ մկրտության վայրը **եկեղեցին է**, իսկ մկրտության նյութը՝ օրհնված ջուրը: Մկրտվելիս պետք է ունենալ **խաչ, նարոտ* և սրբիչ**: Ընդունված է մկրտությունից հետո այդ սրբիչը նույնությամբ պահել:

Մկրտությունը կատարում է քահանան: Մկրտության ավագանի մոտ նա երեք անգամ հարցնում է կնքահորը, թե երեխան ինչ է ցանկանում: Կնքահայրը պատասխանում է՝ **հավատք, հույս, սեր և մկրտություն**: Այնուհետև երեխան մկրտվում է օրհնված ջրով, որից հետո կատարվում է **դրոշմի խորհուրդը**:

Կարևոր է իմանալ, որ Հայոց եկեղեցու կողմից արգելվում է երկու անգամ մկրտվելը, որովհետև ինչպես որ մարդը մեկ անգամ է ծնվում, մեկ անգամ էլ մկրտվում է:

Մկրտված անձը դառնում է Հայոց եկեղեցու զավակ, քրիստոնյա:

Դրոշմի խորհուրդը

Մկրտությունից անմիջապես հետո քահանան մեռոնով օծում, **դրոշմում է** մկրտվածի զգայարաններն ու մարմնի մասերը՝ **ճակատը, աչքերը, ականջները, քիթը, շրթունքները, ձեռքերը, կուրծքը, թիկունքը և ոտքերը**: Եվ ամեն անգամ ասում է համապատասխան աղոթքի խոսքեր ու մեռոնով դրոշմում, կնքում է Հիսուս Քրիստոսի անունով: Մկրտությունն ու դրոշմը միասին կոչվում են **նաև կնունք**:

Մեռոնօրհնեքի արարողություն

Մեռոնաթափ աղավնի

Դրոշմի խորհուրդը կատարվում է մեռոնով (մյուռոնով): **Մյուռոն** բառը հունարեն նշանակում է անուշահոտ յուղ: Այն պատրաստելու համար ձիթենու յուղին՝ ձեթին, ավելացնում են բազմաթիվ ծաղիկներ ու անուշահոտ այլ նյութեր: Մեռոնի պատրաստման խորհրդավոր ու գեղեցիկ արարողությունը կոչվում է մեռոնօրհներթ: **Հայոց եկեղեցում մեռոն օրհնելու իրավունք ունի միայն կաթողիկոսը:**

Հարցեր և առաջադրանքներ

ա) Հիշենք

1. Ի՞նչ է նշանակում մկրտություն: Ո՞րն է մկրտության խորհրդի իմաստը:
2. Ինչո՞ւ է կատարվում մանուկների մկրտություն:
3. Ի՞նչ պարտականություններ ունի կնքահայրը:
4. Որտե՞ղ և ինչպե՞ս է կատարվում մկրտության արարողությունը:
5. Կարելի՞ է արդյոք երկու անգամ մկրտվել:
6. Քահանան ինչպե՞ս է կատարում դրոշմի խորհուրդը:
7. Ինչո՞ւ են մկրտությունն ու դրոշմը միասին կոչվում նաև կնունք:
8. Հայոց եկեղեցում ո՞վ իրավունք ունի օրհնելու մեռոնը:
9. Մկրտված ես դու: Քանի՞ տարեկան էիր, երբ մկրտվեցիր:

բ) Առաջադրանքներ

1. Խմբային քննարկման միջոցով փորձե՛ք բացատրել «հայ-քրիստոնյա» արտահայտությունը:
2. Գրե՛ք փոքրիկ շարադրություն «Իմ կնունքի օրը» վերնագրով:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Մկրտություն, դրոշմ, կնունք, մեռոն, նարոտ, կնքահայր (քավոր):

Բառարան

Նարոտ - կարմիր և սպիտակ գույնի թելերի հյուսվածք:

Լրացուցիչ նյութ

*Իմ կնունքին երկինքը՝ ժամ, արևը՝ ջահ սրբազան,
Ծիածանը նարոտ եղավ, ամենքի սերն՝ ավազան.
Սարը եղավ կնքահայրս, ցողը՝ մյուռոն կենսավետ,
Ու կնքողս Նա ինքն եղավ, որ սահմանեց ինձ պոետ:*

(Հովհ. Թումանյան)

Առաջադրանք լրացուցիչ նյութի վերաբերյալ

Քառյակից դուրս գրեք մկրտությանը և դրոշմին վերաբերող բառերը:

Մկրտություն

8. Ա Պ Ա Շ Խ Ա Ր Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Մ

- Չի կարելի, ամոթ է, - հաճախ ենք լսում մեր ծնողներից փոքր տարիքում մեր արած չարությունների ու վատ արարքների համար:
- Ներիր, հայրիկ, էլ չեմ անի, մեղավոր եմ, - պատասխանում ենք մենք՝ ավստասլով ու ներողություն խնդրելով մեր արածի համար:

Այսպիսի մի երկխոսության կարելի է նմանեցնել **ապաշխարության խորհուրդը**: Ապաշխարելիս մարդը հասուն տարիքում ասես կրկնում է մանկության տարիների իր խոսքերը: Այս անգամ, սակայն, դա կատարվում է եկեղեցում, քահանայի ներկայությամբ՝ ավելի խոր գիտակցելով իր գործած սխալն ու անթույլատրելի արարքը, որ **մեղք** է կոչվում: Հասուն մարդն էլ մանկան պես ընդունում է իր մեղքը, ավստասանք է հայտնում դրա համար կամ, ինչպես ասում են, **զղջում** է և **թողություն** ստանում:

Ապաշխարության խորհրդի իմաստը

Ապաշխարության խորհրդով թողություն է տրվում այն մեղքերին, որ մարդն ունեցել է մկրտությունից հետո: Մկրտությունն ու դրոշմը ամեն մեկիս համար մի անգամ է լինում, իսկ **ապաշխարությունը կարող է կրկնվել**: Այսինքն, եթե մարդը նորից մեղք է գործում, ապա նրան հնարավորություն է տրված մաքրվել մեղքից և վերադառնալ ճիշտ ճանապարհի:

Հրեշտակի հայտնվելը Պետրոսին (Պետրոս առաքյալի զղջումը)

Ապաշխարության կարգը

Ինչպիսի՞ն է ապաշխարության խորհրդի կատարման կարգը:

Նախ՝ մարդը պետք է գիտակցի և անկեղծորեն **զղջա** իր կատարած վատ արարքի համար ու վճռականորեն որոշի այլևս չկրկնել այն:

Ապա՝ նա իր գործած մեղքերը **խոստովանում** է հոգևորականի առջև՝ թողություն (ներում) ստանալու ակընկալիքով (սպասումով):

Այնուհետև՝ հոգևորականը խոստովանողի համար սահմանում է ապաշխարություն՝ աղոթք, պահք, ողորմություն, բարեգործություն և այլ բարի գործեր: Այս կերպ ապաշխարողը հնարավորություն է ստանում **քավել** իր մեղքը:

Եվ վերջապես՝ **զղջումից, խոստովանությունից և քավությունից** հետո եկեղեցում հաղորդության միջոցով մարդը **թողության** է արժանանում: Այսինքն՝ ներվում են նրա մեղքերը:

Ապաշխարություն

Հարցեր և առաջադրանքներ

ա) Հիշենք

1. Ո՞րն է կոչվում մեղք:
2. Ո՞րն է ապաշխարության խորհրդի իմաստը:
3. Ապաշխարելու հնարավորություն մարդուն մի անգամ է տրված, թե՞ ոչ: Ո՞րն է դրա նպատակը:
4. Ո՞րն է ապաշխարության առաջին քայլը:
5. Ինչո՞ւ է մարդը խոստովանում իր գործած մեղքը:
6. Ինչպե՞ս կարող է մարդը քավել իր մեղքը:
7. Ինչպե՞ս է նա թողություն ստանում:

բ) Առաջադրանք

Ապաշխարությամբ մարդուն հնարավորություն է տրված խոստովանել իր մեղքը և թողություն ստանալ: Մտածենք՝ արդյոք դրանով չէ՞նք խրախուսում մարդկանց նոր մեղքեր գործել: Խմբային քննարկման միջոցով փորձեք տալ հարցի պատասխանը:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Ապաշխարություն, մեղք, զղջում, խոստովանություն, քավություն, թողություն:

9. Հ Ա Ղ Ո Ր Դ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Հացն ու գինին, Տեր կենդանին,
Մարութա բարձր Աստվածածին:

(«Աստուծոցի Դավիթ» հայկական ժողովրդական էպոսից)

Հաղորդության խորհրդի իմաստը: Խորհրդի հաստատումը

-Այս է իմ մարմինը:

Մեզանից շատերը, անկասկած, մասնակցել են պատարագի արարողությանը: Պատարագի ժամանակ ներկաները քահանայի ձեռքից գինու մեջ թաթախված հաց են ընդունում: **Հացն ու գինին** այստեղ սովորական հաց ու գինի չեն, այլ մի ուրիշ, **խորհրդավոր* իմաստ ունեն**: Հացն այս դեպքում ներկայացնում է մարդկանց մեղքերի թողության համար խաչված **Քրիստոսի մարմինը**, իսկ **գինին՝ արյունը**:

Այսպիսով՝ քահանայի ձեռքից ընդունելով հացն ու գինին՝ մենք մասնակից ենք դառնում մի շատ կարևոր խորհրդի, որը կոչվում է **հաղորդություն**: Հաղորդության միջոցով մենք դառնում ենք Վերջին ընթրիքի մասնակիցներ, հաղորդվում Աստծու հետ:

Հիշենք Վերջին ընթրիքի պատմությունը Նոր կտակարանից: Վերջին ընթրիքի ժամանակ Հիսուսը վերցնում է **բաղարջ*** հացը, օրհնում,

տալիս տասներկու առաքյալներին և ասում. «Վերե՛ք, այս է իմ մարմինը»: Հետո վերցնում է **անապակ*** գինով լի բաժակը, տալիս աշակերտներին և ասում. «Խմե՛ցե՛ք դրանից ամենքդ, այս է իմ արյունը»: Այնուհետև պատվիրում է. «**Այս արե՛ք իմ հիշատակի համար**»:

Այսպիսով՝ Վերջին ընթրիքի ժամանակ Հիսուս Քրիստոսը հաստատում է հաղորդության խորհուրդը:

Հաղորդության շնորհիվ ներվում են մեր մեղքերը, և հնարավորություն է տրվում վերադառնալու ճիշտ ճանապարհի:

Հաղորդությունը կապված է ապաշխարության խորհրդի հետ, որին դուք արդեն ծանոթացել եք նախորդ դասին:

Հաղորդության խորհրդի կարգը

Հաղորդությունը տրվում է հոգևորականի կողմից գինու մեջ թաթախված նշխարով: Այն պատարագի արարողության առանցքն է:

Հաղորդություն ստանալու համար անպայման պետք է **մկրտված** լինել: Հաղորդվելուց առաջ անհրաժեշտ է զղջալ ու խոստովանել մեղքերը:

Խորհրդավոր ընթրիք

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ո՞վ է հաստատել հաղորդության խորհուրդը:
2. Ինչո՞վ է կատարվում հաղորդությունը:
3. Հայոց եկեղեցու ո՞ր խորհրդին է անմիջականորեն կապված հաղորդության խորհուրդը:
4. Եկեղեցական ո՞ր արարողության մեջ գլխավոր դեր ունի հաղորդությունը:
5. Ո՞ւմ կողմից է տրվում հաղորդությունը:
6. Ովքե՞ր կարող են հաղորդություն ստանալ:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Խորհրդավոր, բաղարջ, անապակ, հաղորդություն:

Բառարան

- Անապակ** - մաքուր, անարատ:
- Խորհրդավոր** - այստեղ՝ անիմանալի, անբացատրելի, խորհուրդ պարունակող:
- Բաղարջ** - առանց թթխմորի պատրաստված հաց:
- Նշխար** - հաղորդության համար օգտագործվող հաց՝ կլոր, վրան խաչի պատկերով:

Լրացուցիչ նյութ

Օխտը գոմշի կաշի հագավ,
Որ չպատռի իրեն գոռից,
Կանգնեց Օհան, ամպի նման
Գոռաց Սասնա սարի ծերից:

-Յե՛յ - հե՛յ Դավիթ, որտե՛ղ ես դու.
Հիշի՛ր խաչը քո աջ թևի,
Սուրբ Տիրամոր անունը տո՛ւր,
Ու դուրս արի լույսն արևի...

Ձենը զընաց դմբդմբալով՝
Դավթի ականջն ընկավ հորում.
-Հա՛յ, հա՛յ, - ասավ, - հորեղբայրս է,
Սասնա սարից ինձ է գոռում:

Ո՛վ Մարութա Աստվածածին,
Ո՛վ անմահ խաչ պատարագի,
Ձեզ եմ կանչել, - հասե՛ք Դավթին...
Կանչեց, տեղից ելավ ոտքի,

Էնպես զարկեց ջաղաց քարին,
Քարը եղավ հագար կտոր,
Կտորները երկինք թռան,
Ու գնում են մինչև էսօր:

(Հովհ. Թումանյան, «Սասունցի Դավիթ»)

Հարցեր լրացուցիչ նյութի վերաբերյալ

1. Ո՞ւմ օգնությանն է դիմում Ձենով Օհանը Դավթին ոգևորելու համար:
2. Ո՞ւմ անունն է տալիս Սասունցի Դավիթը հորի մեջ գտնվելիս:

Սասունցի Դավթի արձանը Երևանում

10. Պատկ

- Տե՞ր ես, որդյա՛կս, - հարցնում է քահանան նորափեսային:
- Տե՛ր եմ, - պատասխանում է նա:
- Հնազա՞նդ ես, զավա՛կս, - հարցնում է քահանան նորահարսին:
- Հնազանդ եմ, - պատասխանում է նորահարսը:

Կանայի հարսանիքը

Քահանայի ու նորապսակների այս երկխոսությունը տեղի է ունենում եկեղեցում՝ պսակադրության ժամանակ: Պսակադրության խորհրդով նորափեսան ու նորահարսն ամուսնանում են և կազմում ընտանիք:

Պսակի խորհրդի իմաստը

Պսակադրության արարողության կատարումը եկեղեցում կարևոր իմաստ ունի: Դրանով նորապսակները **աստվածային օրհնություն** են ստանում իրենց նորաստեղծ ընտանիքի համար: Պսակի խորհրդի միջոցով Հայոց եկեղեցին շեշտում է ընտանիքի ամրության ու կայունության կարևորությունը:

Պսակադրության արարողության ժամանակ՝ վերն ասված խոսքերից հետո, քահանան թույլատրում է նորապսակներին մատանիներ փոխանակել: **Փեսայի ու հարսի** մատներին դրվող **մատանիները նրանց միության անխախտ լինելու** նշաններն են: **Թագերը**, որոնք դրվում են նորապսակների գլխին, նշանակում են, որ համատեղ ամբողջ կյանքի ընթացքում նրանք պետք է պահպանեն հավատար-

մութիւնը պսակադրութեան ուխտին: Միևնույն բաժակից **գինի խմելը** նշանակում է, որ կյանքի և՛ ուրախությունների, և՛ դժվարությունների ժամանակ նրանք պետք է անբաժան լինեն:

Պսակի խորհրդի կատարումը

Պսակի խորհուրդը կատարվում է քահանայի կողմից: Ժողովրդի ներկայութեամբ քահանան ամուսնացող զույգին հարցնում է՝ իրենց կամքով են եկել պսակվելու: Դրական պատասխան ստանալուց հետո նա միացնում է նորապսակների աջ ձեռքերն ու ճակատները և օրհնում **նրանց միությունը**:

Հարցեր և առաջադրանքներ

ա) Հիշենք

1. Ո՞րն է պսակի խորհրդի իմաստը:
2. Ի՞նչ խորհրդանշաններ են օգտագործվում պսակադրութեան արարողութեան ընթացքում: Ի՞նչ են դրանք նշանակում:
3. Ե՞րբ է քահանան օրհնում նորապսակների միությունը:

բ) Առաջադրանք

Քննարկե՛ք և պատասխանե՛ք հարցին.
Ի՞նչ կարևոր նշանակություն ունի պսակադրությունը եկեղեցում կատարելը:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Պսակ, նորապսակ զույգ, պսակադրութեան ուխտ:

Լրացուցիչ նյութ

ՏՈՒՆ ԵՎ ԸՆՏԱՆԻՔ

Տունը և ընտանիքը մի փոքրիկ թագավորութեան երկիրն ու սահմանն են, որի նահապետական աթոռին նստում են ծնողները: Հայրն իբրև թագավոր և մայրն իբրև թագուհի կառավարում են ընտանիքը: Սույն ընտանեկան պալատի ու թագավորութեան մեջ ո՛չ ոստիկան կա, ո՛չ սուր, ո՛չ բռնություն, ո՛չ գավազան, այլ այդ բոլորի տեղ հայրական սերն ու մայրական գորովն է: Դաստիարակությունն ու խրատը ծնողների կենդանի օրհնակն է...

Ժողովուրդը եթե առաջադիմում է, ապա իր առաջին քայլերն առնում է ընտանեկան սրահից, եթե լուսավորվում է, իր լույսն ընտանեկան ճրագից է, եթե հզորանում է, իր ոգին ու կապն ընտանիքն է, եթե հզորանում է, իր ուժն ու բազուկը ընտանիքից է, եթե հարստանում է, իր զանձարանն ու զանձապետը ընտանիքն է...

Խրիմյան Հայրիկ
(փոխադրված է արևմտահայերենից)

Կիլիկիայի հայոց թագավոր Լևոն III -ի ընտանիքը

11. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՏՈՆԵՐԻ ՍՏԱԻՆ

Ինչ է տոնը

Պատարագ

Տոնը անհատի կամ ժողովրդի կյանքում տեղի ունեցած կարևոր մի իրադարձության հանդիսավոր նշումն է, կատարումը: Մարդիկ, սովորաբար, ամեն տարի բարեկամների և հարազատների հետ տոնում են իրենց ծննդյան օրը:

Կան նաև պետական տոներ, ինչպես, օրինակ, Անկախության տոնը, Սահմանադրության տոնը և այլն:

Եկեղեցին նույնպես ունի իր տոները՝ **Սուրբ Ծնունդ, Սուրբ Հարություն** և այլն:

Պետական և եկեղեցական տոները կատարվում են շքեղ հանդիսություններով, արարողություններով և տարբեր միջոցառումներով:

Յուրաքանչյուր տոն ունի իր խորհուրդը, իմաստն ու նշանակությունը, պատգամը, ավանդությունը:

Սակայն տոների նպատակը միայն հանդիսություններ կազմակերպելը չէ: Տոներն ունեն և՛ ուսուցողական, և՛ դաստիարակչական նշանակություն:

Հայոց եկեղեցին տարվա օրերը բաժանել է 3 հիմնական խմբերի՝ **տերունական, սրբերի հիշատակությունների և պահքի օրեր**:

Տոները լինում են անշարժ և շարժական: Անշարժ տոները միշտ նշվում են տարվա նույն օրը՝ անկախ նրանից, թե այդ օրը շաբաթվա ո՞ր օրն է: Շարժական տոներն ամեն տարի նշվում են տարբեր օրերի:

Տերունական տոներ

Տերունական են կոչվում Հիսուս Քրիստոսին նվիրված տոները: Տերունական նշանակում է Տիրոջը, այսինքն՝ Հիսուսին նվիրված: Մարիամ Աստվածածնին, խաչին ու եկեղեցուն նվիրված

տոները ևս տերունական են անվանվում: Տերունական տոներ են նաև բոլոր կիրակիները:

Տերունական տոներից հինգը կոչվում են **տաղավար*** տոներ: Դրանք են **Սուրբ Ծնունդ, Սուրբ Հարություն (Ս. Չատիկ), Պայծառակերպություն, Սուրբ Աստվածածնի վերափոխում և Խաչվերաց**:

Սրբերին նվիրված տոներ: Պահքի օրեր

Տոների մյուս խումբը նվիրված է սրբերին, այսինքն այն անձանց, ովքեր սուրբ են հռչակվել եկեղեցու կողմից: **Եկեղեցին սուրբ է անվանում առաքինի, ազնիվ, քրիստոնեական հավատին իրենց ողջ կյանքը նվիրած, եկեղեցուն և ժողովրդին մեծ ծառայություններ մատուցած անձանց**: Այդ տոներից են, օրինակ, Սուրբ Վարդանանց, Սուրբ Թարգմանչաց, Սուրբ Սարգսի տոները և այլն:

Հայոց եկեղեցին ունի նաև բազմաթիվ պահքի օրեր: Պահք կամ պաս նշանակում է որոշ տեսակի կերակուրներից հրաժարում: Պասի ընթացքում մարդիկ հրաժարվում են կենդանական ծագում ունեցող կերակուրներից, սնվում միայն բուսական կերակուրներով, նվիրվում աստվածաշնչյան կամ սուրբ գրական ընթերցումների, աղոթքների:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ի՞նչ է նշանակում տոն:
2. Քանի՞ խմբի են բաժանվում Հայոց եկեղեցու տոները: Թվարկե՛ք դրանք:
3. Ինչո՞վ են տարբերվում շարժական և անշարժ տոները:
4. Ո՞ր տոներն են կոչվում տերունական:
5. Որո՞նք են կոչվում տաղավար տոներ: Թվարկե՛ք դրանք:
6. Տերունական տոներից բացի է՞լ ինչ տոներ կան եկեղեցական տոնացույցում: Կարդացե՛ք լրացուցիչ նյութը և փորձե՛ք բացատրել «տոնացույց» բառը:
7. Ի՞նչ է նշանակում պահք:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Տոն, տերունական, տաղավար, պահք:

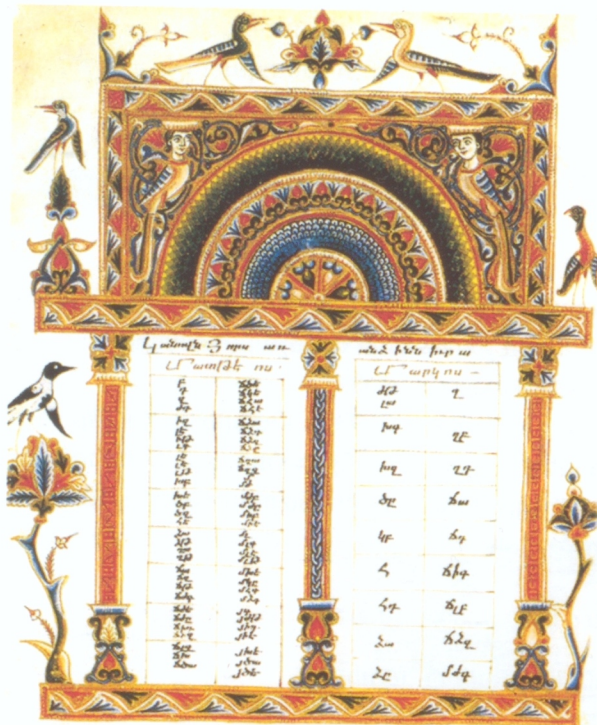
Բառարան

Տաղավար - հին ժամանակներում կարևոր տոները մարդիկ նշում էին բնակավայրերից դուրս՝ հյուղակներում կամ խրճիթներում, որոնց տաղավար էին անվանում. այդտեղից էլ՝ «տաղավար տոներ» արտահայտությունը:

Լրացուցիչ նյութ

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՏՈՆԱՅՈՒՅՅԸ

Տոները ճիշտ ժամանակին կատարելու համար մարդիկ դեռ հին ժամանակներից կազմել են զանազան օրացույցներ և տոնացույցներ: Տոնացույցը եկեղեցուն գործածվող գրքերից է, որում նշվում են տարվա ընթացքում եկեղեցական տոների օրերը և կատարման կարգը:

12. ԱՎԵՏԱՆ ԵՎ ԾԱՆՈՂԱՆ ՏՈՆԵՐԸ

Ավետման տոնը

Ավետում

Մարիամ Աստվածածնի մոտ է գալիս Աստծու կողմից ուղարկված Գաբրիել հրեշտակը և ավետում է, որ նրանից ծնվելու է **Աստծու Որդին**՝ մարդկության փրկիչը:

Այս լուրին է նվիրված **Ավետման տոնը**: Տոնը Ավետում է կոչվում, որովհետև ավետել նշանակում է ուրախ լուր հայտնել: Ավանդությունը պատմում է, որ այս լուրը Մարիամին հայտնելու ժամանակ Գաբրիել հրեշտակի ձեռքին եղել է դրախտից բերված բրաբիոն ծաղիկը: Ավետումը Հայոց եկեղեցու անշարժ տոներից է. այն միշտ տոնվում է ապրիլի 7-ին: Այս տոնը մեր

հանրապետությունում նշվում է նաև պետականորեն՝ որպես Մայրության և գեղեցկության տոն: Այդ օրը տղամարդիկ իրենց մայրերին, քույրերին, կանանց և աղջիկներին ծաղիկներ են նվիրում:

Սուրբ Ծնունդ

Մարդու կյանքում ամենաուրախ օրերից մեկը իր ծննդյան օրն է: Նույն ձևով եկեղեցու ամենաուրախ տոնը Հիսուս Քրիստոսի ծննդյան օրն է: Այդ օրը եկեղեցիներում տեղի են ունենում բազմամարդ, հանդիսավոր արարողություններ:

Մինչև V դարը քրիստոնեական բոլոր եկեղեցիները Հիսուսի Ծննդյան և Մկրտության տոնը նշում էին հունվարի 6-ին: Հետագայում որոշ եկեղեցիներ Սուրբ Ծնունդը սկսեցին նշել դեկտեմբերի 25-ին, որպեսզի մարդիկ մոռանան այդ օրերին նշվող հեթանոսական տոնը:

Հայոց եկեղեցին հավատարիմ է մնացել հին կարգին և Հիսուսի ծննդյան տոնը

Հիսուս Քրիստոսի ծնունդը

ամեն տարի նշում է հունվարի 6-ին: Հետևաբար այն պատկանում է անշարժ տոների թվին:

Այդ օրը Հայոց եկեղեցին նշում է նաև **Հիսուս Քրիստոսի Մկրտության** տոնը:

Ինչպես է նշվում տոնը

Սուրբ Ծննդյան տոնի նախորդ օրը երեկոյան մատուցվում է պատարագ, որը կոչվում է **ճրագալույցի** պատարագ: ճրագալույց նշանակում է ճրագները վառել: Եթե մենք ուշադիր լինենք, ապա հունվարի 5-ին անպայման կտեսնենք մարդկանց, ովքեր վառվող մոմը կամ ճրագը ձեռքներին դուրս են գալիս եկեղեցուց և գնում իրենց տները:

Այդ օրը բազմաթիվ քրիստոնյաներ եկեղեցու կանթեղներից մոմ կամ ճրագ են վառում և տանում իրենց տները՝ լուսավորելու ու պատրաստվելու Քրիստոսի Ծննդյան տոնին:

Հաջորդ օրն առավոտյան եկեղեցիներում տեղի է ունենում Ծննդյան ս. պատարագ: Պատարագի ընթացքում հնչում է ավետիս՝ «Քրիստոս ծնվեց և հայտնվեց», որի պատասխանն է՝ «Ձեզ և մեզ մեծ ավետիս»:

Այնուհետև կատարվում է Քրիստոսի մկրտության տոնը՝ ջրօրհների արարողությամբ:

Սուրբ Ծնունդ

Հարցեր և առաջադրանքներ

ա) Հիշենք

1. Ինչո՞ւ է տոնը Ավետում կոչվում: Տարվա ո՞ր օրն է այն նշվում:
2. Ապրիլի 7-ին ուրիշ ի՞նչ տոն է նշվում:
3. Հայոց եկեղեցին ե՞րբ է նշում Սուրբ Ծնունդը: Ե՞րբ է նշում Սուրբ Ծնունդը կաթոլիկ եկեղեցին: Ինչո՞վ է դա բացատրվում:
4. Ինչպե՞ս է կոչվում Սուրբ Ծննդյան նախորդ օրվա պատարագը:
5. Ինչպե՞ս են ավետում Քրիստոսի ծնունդը տոնակատարության օրերին:

բ) Առաջադրանք

Փորձե՛ք պարզել՝ ձեր թեմի տարածքում կա՞րողոք Աստվածածին անունով եկեղեցի: Նկարագրե՛ք այն:

Հարստացնենք մեր բռնապաշարը

Ավետում, Սուրբ Ծնունդ, ճրագալույց, Ջրօրհներ, Աստվածահայտնություն:

Լրացուցիչ նյութ

ՋՐՕՐՀՆԵՔԻ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՍՏՎԱԾԱՀԱՅՏՆՈՒԹՅԱՆ ՏՈՆԸ

Հունվարի 6-ին՝ Ս. Ծննդյան տոնին մատուցվող պատարագից հետո, կատարվում է ջուր օրհնելու արարողությունը: Երեսուն տարեկանում Հովհաննեսը Հորդանան գետում սկսում է մկրտել ու քարոզել ժողովրդին: Նրան անվանում են Մկրտիչ, այսինքն՝ մկրտող:

Հովհաննես Մկրտչի մոտ մկրտվելու է գալիս նաև Հիսուսը: Հիսուսի մկրտության ժամանակ երկնքից Սուրբ Հոգին աղավնու նման իջնում է Հիսուսի վրա, և հնչում է աստվածային ձայնը՝ «Դա է իմ սիրելի Որդին»:

Այսինքն՝ Հորդանան գետում մկրտության ժամանակ երկնքից հնչած ձայնով ժողովրդին հայտնվեց, որ Հիսուսն Աստծու Որդին է:

Այս պատճառով տոնը կոչվում է Աստվածահայտնություն:

Ավանդույթի համաձայն՝ հունվարի 1-ից մինչև հունվարի 6-ը հայոց օջախներում կրակը անմար էր մնում: Հունվարի 5-ի երեկոյան բոլոր հայ ընտանիքներում տոնական սեղան էին բացում՝ Ծննդյան տոնին ընդունված ճաշատեսակներով: Յուրաքանչյուրի սպասքի առաջ վառում էին նրա համար նախատեսված մոմը, և մոմերի լույսի ներքո ընտանիքի անդամները հավաքվում էին սեղանի շուրջ: Այդ երեկո սեղանի գլխավոր զարդը ձկնեղենի զանազան տեսակներից պատրաստված խորտիկներն էին:

Քիչ հետո սկսվում էր «Ավետիս» երգող խմբերի այցը: Սպիտակ շապիկ հագած պատանիների ու աղջիկների խմբերը (3-5, երբեմն՝ 6-7 հոգի) շրջում էին տնետուն, երգերով ավետում Քրիստոսի ծնունդը և փոխարենը նվեր ստանում՝ յուղ, ձու, ընկույզ, այլ մթերքներ կամ մանր դրամ: Հավաքված սննդամթերքի մի մասը բաժանվում էր կարիքավորներին, իսկ մի մասն էլ դրվում էր հաջորդ օրվա ընդհանուր խնջույթի սեղանին:

13. ՏՅԱՆՆՆՈՒՄ

Ինչու է կոչվում Տյանընդառաջ

Սուրբ Ծննդյան տոներից հետո անհամբերությամբ սպասում ենք ուրախ հանդիսություններով հարուստ փետրվարի 13-ին: Այդ օրը երեկոյան սկսվում և հաջորդ օրն ավարտվում է Տյանընդառաջի տոնը, որը ժողովրդի մեջ հայտնի է նաև **Տրնդեգ** անունով:

Տյանընդառաջ նշանակում է **Տիրոջն** ընդառաջ: **Տոնը նվիրված է քառասորյա Հիսուսին տաճար բերելուն:**

Տոնի իմաստը

Հին ժամանակներում գոյություն ուներ մի կարգ, երբ ծնողները առաջնեկ տղա երեխային քառասուն օրականում տանում էին տաճար:

Հովսեփն ու Մարիամը քառասուն օրական մանուկ Հիսուսին նույնպես տարան տաճար:

Սիմեոն ծերունին գրկում է մանուկ Հիսուսին

Տյանընդառաջ

Վաստեղ նրանց ընդառաջ եկավ Սիմեոն անունով մի ծերունի:

Սիմեոնը արդար ու ազնիվ մարդ էր: Նոր կտակարանում գրված է, որ Աստված ընդառաջել էր Սիմեոնի խնդրանքին՝ ապրել այնքան, մինչև տեսնի մարդկության փրկչի ծնունդը: Հիսուսին տեսնելով՝ Սիմեոնը հասկանում է, որ կատարվել է իր խընդրանքը: Սպիտակաիեր ծերունին գրկում է մանուկ Հիսուսին և ասում, որ նա փրկություն ու լույս կլինի մարդկանց համար:

Տոնակատարությունը

Արարողությունները եկեղեցում սկսվում են երեկոյան ժամերգությամբ, որից հետո երգվում է «Լույս զվարթ» շարականը: Այնուհետև եկեղեցում

ներկա գտնվողները վառվող մոմերով վերադառնում են իրենց տները:

Տոնակատարությունները շարունակվում են տների բակերում, որտեղ եկեղեցուց բերված կրակով խարույկներ են վառում: Դրանք ասես ցրում են ծննան ցուրտն ու մթությունը և ավետում գարնան գալուստը:

Հարցեր և առաջադրանքներ

ա) Հիշենք

1. Ինչո՞ւ է տոնը կոչվում Տյառնընդառաջ:
2. Ե՞րբ է այն նշվում:
3. Ո՞վ ընդառաջ զնաց նանուկ Հիսուսին:

բ) Առաջադրանք

Նկարագրե՛ք, թե ինչպես է ձեզ մոտ նշվում Տյառնընդառաջի տոնը:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Տյառնընդառաջ:

Լրացուցիչ նյութ

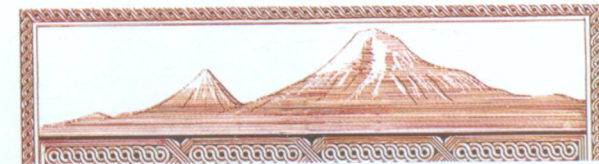
Տյառնընդառաջի ժամանակ խարույկ էին վառում: Փայտը կամ մեկ այլ վառելիք բերում էին նշանված ու նորապսակ երիտասարդները: Քահանայի օրհնությունից հետո վառում էին եկեղեցու բակի մեծ խարույկը: Կրակը վառելու պատվավոր իրավունքը պատկանում էր այդ տարի ամուսնացած նորափեսաներին: Ամբողջ ժողովուրդն այստեղ էր հավաքվում՝ իրենց հետ փայտեր, նույնիսկ գերաններ բերելով: Կրակը թեժացնելով՝ նրանք միմյանց կոչ էին անում «ծնե՞ռ վառել»:

Տարածված էր այն պատկերացումը, թե Տյառնընդառաջի հետ վերջանում է «ծննան քառասունքը»:

Անցյալում Տյառնընդառաջին հացկերույթներ, խնջույթներ չէին լինում: Չէին լինում նաև այցելություններ: Միակ բացառությունը փեսացուի ընտանիքից հարսնացուի տուն տարվող քաղցրավենիքի փոքրիկ կապոցն էր, որի պարունակությունը վայելում էին հարսնացուի ընկերուհիները: Տանտիկինը փոխինդ էր հյուրասիրում տան անդամներին, իսկ հողագործ տանտերը ամռանը հավաքած ցորենի հասկերը բաժանում էր երեխաներին և ամեն մի հանդիպողի:

Տյառնընդառաջի տոնը հանում էր նաև նորափեսայի՝ աներոջ տուն այցելելու արգելքը (անցյալում ընդունված կարգի համաձայն՝ մինչև հատուկ հրավերք չկազմակերպվեր, նշանված և նորապսակ երիտասարդները խուսափում էին հարսի ծնողների, հատկապես աներոջ հետ հանդիպել): Խարույկի վրայով ցատկելուց հետո նա կարող էր իր կնոջ ծնողների տուն այցելել:

14. Քրիստոսի Պայծառակերպության Տոնը: Վարդավառ

Տոնի իմաստը

Հիսուս Քրիստոսի Պայծառակերպության տոնը, որը հայտնի է նաև **Վարդավառ** անունով, Հայոց եկեղեցու հինգ տաղավար տոներից է:

Պայծառակերպություն նշանակում է պայծառ կերպարանք, պայծառ տեսք ունենալ:

Հիսուս Քրիստոսի պայծառակերպությունը

Նոր կտակարանում գրված է, որ *Քրիստոսը Հովհաննես, Հակոբոս և Պետրոս առաքյալների հետ բարձրանում է Թաբոր լեռը*: Այստեղ նա աղոթում է, որից հետո Հիսուսի դեմքը սկսում է փայլել Արեգակի նման, իսկ զգեստները սպիտակում են լույսի պես:

Պայծառակերպվելով՝ Քրիստոսը ոչ միայն հայտնում է իր Աստծու Որդի լինելը, այլև ցանկանում է ասել, որ այդպես պայծառ և լուսավոր կլինեն բոլոր արդար ու ազնիվ մարդիկ:

Տոնակատարությունը

Վարդավառի տոնին մեծ ու փոքր, տղամարդ ու կին կժերով, սափորներով և դուլերով իրար վրա ջուր են լցնում: Ասում են, որ ջրային այս խաղերը սկսվել են դեռ ջրհեղեղի ժամանակներից: Հնում այս տոնին ծաղիկներ էին հավաքում, փնջեր կազմում և մինյանց նվիրում: Ամենից պայծառ, հոտավետ ու զեղեցիկ ծաղիկը վարդն է: Այն համարվում է ծաղիկների թագուհին, և, ի պատիվ վարդի, տոնը անվանել են Վարդավառ:

Հիսուս Քրիստոսը Թաբոր լեռան վրա

Տոնին նվիրված բազմաթիվ ժողովրդական երգեր կան: Երգերից մեկում ասվում է. «Վարդն է բացվել Վարդավառի կիրակին»: Հայոց եկեղեցին Քրիստոսի Պայծառակերպության տոնը կան Վարդավառը տոնում է հունիսի 28-ից օգոստոսի 1-ն ընկած ժամանակահատվածում:

Հարցեր և առաջադրանքներ

ա) Հիշենք

1. Ինչո՞ւ է տոնը կոչվում Պայծառակերպություն:
2. Ո՞րն է տոնի իմաստը:
3. Ի՞նչ է նշանակում Վարդավառ:
4. Ինչպե՞ս է ընթանում տոնակատարությունը: Տոնը տարվա ո՞ր ամիսներին է նշվում:

բ) Առաջադրանք

Նոր կտակարանից գտե՛ք և ընթերցե՛ք Քրիստոսի պայծառակերպության վերաբերյալ հատվածը:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Պայծառակերպություն, Վարդավառ, Թաբոր լեռ:

Լրացուցիչ նյութ

Ինչպես ծննան ցուրտն ու մայրությունն է մի պահ ցրվում Տրնդեզի կրակով, այնպես էլ ամառվա շոգն ու տապը՝ Վարդավառին իրար վրա ցանվող ջրով:

Վարդավառի ջրային խաղերը հնում սկսվում էին աղավնի թռցնելով: Ինչպես հիշում եք, Նոյի ուղարկած աղավնին վերադարձավ՝ բերելով կտուցին պահած ձիթենու մի ճյուղ: Տեսնելով այդ ճյուղը՝ Նոյը հասկացավ, որ ջրերն աստիճանաբար ցամաքում են:

Ավանդության համաձայն՝ այս տոնը հաստատել է Նոյ Նահապետը: Նա պատվիրել է իր որդիներին տարին մեկ անգամ իրար վրա ջուր լցնել, որպեսզի չմոռանան ջրհեղեղը:

15. Ծ Ա Ղ Կ Ա Չ Ա Ր Դ

Եթե Ջատկին նախորդող կիրակի օրը գնաք եկեղեցի, ապա կտեսնեք, որ այն զարդարված է բարդու կամ ուռենու ճյուղերով:

Ինչ տոն է դա, և ինչու է զարդարված եկեղեցին

Հիսուսի մուտքը Երուսաղեմ

Խաչվելուց և հարություն առնելուց առաջ Հիսուս Քրիստոսը վերջին անգամ գնաց Երուսաղեմ:

Քաղաք մտնող Հիսուսին ժողովուրդը դիմավորեց մեծ ուրախությամբ՝ որպես իր փրկչի: Շատերը նրա առջև ծառերի ճյուղեր և նույնիսկ իրենց զգեստներն էին փռում:

Հին աշխարհում ընդունված էր թագավորների ճանապարհը զարդարել գորգերով, ծաղիկներով: Այս ձևով մարդիկ արտահայտում էին իրենց սերն ու հավատը Քրիստոսի նկատմամբ:

Ահա այս իրադարձությանն է նվիրված տոնը, որը կոչվում է **Ծաղկազարդ**: Ծաղկազարդը Հայոց եկեղեցու շարժական տոներից է և, ինչպես արդեն ասացինք, նշվում է Ջատկից մեկ շաբաթ առաջ ընկնող կիրակի օրը:

Տոնակատարությունը

Ծաղկազարդը նաև ժողովրդական ամենասիրված տոներից է: Տոնից առաջ երեկոյան երիտասարդները ուռենու ճյուղեր էին կտրում և բերում եկեղեցի:

Վառվող մոմերի պայծառությամբ լուսավորված եկեղեցուն քահանան օրհնում էր ճյուղերը, որից հետո դրանք բաժանում էին ներկաներին: Մարդիկ այդ ճյուղերը պահում էին տանը, դնում ամբարների և կարասների մեջ, որ հիվանդությունները վերանան, և տարին առատ լինի բերք ու բարիքով:

Ծաղկազարդը շատ էին սիրում հատկապես նորաստեղծ հարսները. ամուսնանալուց հետո առաջին անգամ այդ տոնին նրանք գնում էին իրենց հայրական տուն՝ հարազատներին այցելության:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ծաղկազարդի օրը եկեղեցի մտնելիս ի՞նչն է ուշադրություն գրավում:
2. Ինչո՞ւ է տոնը կոչվում Ծաղկազարդ:
3. Ե՞րբ է նշվում Ծաղկազարդը, ո՞ր տոնից առաջ:
4. Ինչպե՞ս է ժողովուրդը նշում Ծաղկազարդը: Նկարագրե՛ք:
5. Ինչո՞ւ էր այն սիրելի տոն հատկապես նորաստեղծ հարսների համար:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

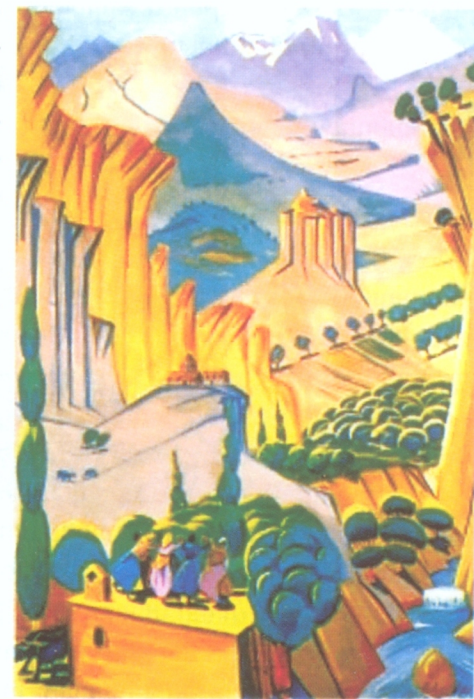
Ծաղկազարդ:

Լրացուցիչ նյութ

ԾԱՂԿԱԶԱՐԴԻ ՏՈՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵԿԵՂԵՑՈՒՄ

Նորաստեղծ երիտասարդներն ու նշանված տղաները շաբաթ լույս կիրակի կեսգիշերին նոր բողբոջած ուռենու ճյուղեր էին բերում եկեղեցի: Եկեղեցին զարդարում էին այդ ճյուղերով, իսկ մի մեծ կույտ ճյուղեր էլ դարսում էին կենտրոնում: Եկեղեցու մուտքը ամբողջովին «հավաքում» էին ծաղկե շրջանակով: Եկեղեցին աստիճանաբար լցվում էր բազմությամբ՝ տոնական հագնված աղջիկներով ու կանանցով, երիտասարդներով: Դեռատի աղջիկները եկեղեցի էին ժամանում այդ օրը հավաքած ծաղիկներով:

Գալիս էր քահանան, հնչում էին եկեղեցու զանգերը: Եկողները, իրենց հետ բերած մոմերը վառելով, կայցնում էին ուռենու ճյուղերին: Հարյուրավոր մոմերի պայծառ լույսի ներքո կեսգիշերին սկսվում էր ուռենու ճյուղերը օրհնելու արարողությունը և բաժանումը ներկաներին: Այնուհետև, վառված մոմերով դուրս գալով եկեղեցուց, նրանք շտապում էին գերեզմանատուն: Այստեղ մոմերն ամրացնում էին իրենց հանգուցյալի գերեզմանաքարին, իսկ օրհնված ուռենու ճյուղերը տուն էին տանում: Այդ ճյուղերին վերագրվում էր չարխափան զորություն:

Մ. Սարյան. «Հայաստան»

16. ՍՈՒՐԲ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱՄ ԶԱՏԻԿ

Վերընթերցե՛ք Քրիստոսի հարությանը վերաբերող դասը:

Հիսուս Քրիստոսի հարությունը

Այս տոնի նախօրյակին ավարտվում է **Մեծ պահքի** շրջանը, և սկսվում են **Զատիկի** կամ **Քրիստոսի Սուրբ Հարության տոնի** ուրախ նախապատրաստությունները:

Տոնի իմաստը

Վերհիշենք, թե ինչ հանդիսավորությամբ է նշվում Սուրբ Ծնունդը՝ Հիսուս Քրիստոսի ծննդյան տոնը:

Սուրբ Ծնունդը և Սուրբ Հարությունը եկեղեցու կարևոր տոներից են:

Խաչելությունից ու մահվանից երեք օր հետո **Հիսուսը հարություն առավ**: Իր հարու-

թյամբ նա ցույց տվեց, որ բոլոր արդար և բարի քրիստոնյաները հարություն կառնեն: Խաչված Հիսուս Քրիստոսի հարություն առնելը բոլոր քրիստոնյաների համար նույնքան կարևոր է, որքան ծնունդը:

Այդ իսկ պատճառով Սուրբ Ծննդյան և Հարության տոները կատարվում են մեծ հանդիսավորությամբ ու ժողովրդական տոնախմբությամբ:

Տոնակատարությունը

Սուրբ Հարությանը կամ Զատիկին նախորդող շաբաթ երեկոյան եկեղեցուն կատարվում է **ճրագալույցի** պատարագ: Այդ երեկո և հաջորդ օրերին մարդիկ, հանդիպելով իրար, միմյանց են փոխանցում Հարության ավետիսը՝ ասելով՝ «Քրիստոս հարյավ ի մեռելոց» (Քրիստոսը հարություն առավ մահացածներից): Այս խոսքերին հետևում է դիմացինի պատասխանը՝ «Օրհնյալ է հարությունը Քրիստոսի»:

ճրագալույցի պատարագից հետո ամեն մի ընտանիքում պահքի (պասի) ավարտը նշանավորող տոնական սեղան էր բացվում: Սեղանի զարդը, ինչպես և այսօր, Զատիկի **կարմիր ձուն** էր: Մարդիկ միմյանց տոնի առթիվ կարմիր ներկած ձու էին նվիրում: Զատիկի ձուն կարմիր ներկելը խորհրդանշում է խաչի վրա մարդկանց մեղքերի թողության համար Հիսուսի թափած արյունը:

Սուրբ Հարության տոնին առաջներում մատաղ էին անում: Ամեն ընտանիք իր կարողության չափով գումար էր տալիս: Հավաքված միջոցներով մատաղի համար գնվում էր մի քանի ոչխար կամ եգ: Եփված մատաղը բաժանվում էր կիրակի օրը՝ զատկական պատարագից հետո: Այն տրվում էր հատկապես աղքատներին ու կարիքավորներին:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Սուրբ Ծնունդը և Սուրբ Հարությունը եկեղեցու ամենակարևոր տոներն են: Ինչո՞ւ:
2. Ուրիշ ինչպե՞ս է կոչվում Սուրբ Հարությունը:
3. Ե՞րբ և ինչպե՞ս էր սկսվում Զատիկի տոնակատարությունը:
4. Ինչպե՞ս են մարդիկ ողջունում իրար տոնի օրը:
5. Ո՞ր ուտելիքն է ազդարարում պահքի ավարտը: Ի՞նչ է այն խորհրդանշում:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Մեծ պահք, Զատիկ:

Լրացուցիչ նյութ

Ջատիկը նաև տնօրհների օր էր: Տնից տուն էին շրջում քահանաները, օրհնում իրենց մեկնված մատուցարանները: Դրանց վրա շարված էին թխմոր, աղ, խունկ, հացահատիկ, ջուր, կաթնեղեն և տան կարևորագույն այլ բարիքներ: Տանտիրուհին մատուցարանի տակ ևս պահած բաներ ուներ՝ ձու, քակոր, ինչը նույնպես կարևոր էր իր համար: Օրհնվում էր բարիքը, և տարվա լիությունն ապահովվում էր:

Հաջորդ օրը՝ երկուշաբթի, Ջատիկի մեռելոցն էր, տարվա երկու կարևորագույն մեռելոցներից մեկը: Բոլորը, նորատի հարսներից բացի, գերեզմանատներում էին՝ իրենց հետ ունենալով զատկական կերակուրներ: Շատերն այդ օրը մատաղ էին անում: Մատաղի միսը կարմիր ներկած ձվերի հետ տանում էին գերեզմանատուն:

17. ՀԱՄԲԱՐԾՄԱՆ ՏՈՒՆ

Հիսուս Քրիստոսի համբարծումը

Համբարծումն եկավ, ծաղկունքը ալվան Ջուգել են հանդեր նախշուն գորգերով: Փունջ-փունջ աղջիկներ սարերը էլան Վիճակ հանելու աշխույժ երգերով:

(Հովհ. Թումանյանի «Անուշ» պոեմից)

Ինչ տոն է նկարագրված պոեմում

Համբարծում բառը ծագել է հին հայերենի՝ գրաբարի (համբառնալ) բառից: Այն նշանակում է վեր բարձրանալ, վեր ելնել:

Խաչելությունից հետո հարություն առնելով՝ Հիսուս Քրիստոսը երկրում մնաց ևս քառասուն օր: Այդ ընթացքում հանդիպելով առաքյալներին՝ պատվիրում է նրանց գնալ Ձիթենյաց լեռը: Այստեղ Հիսուսն օրհնում է առաքյալներին, պատվիրում քարոզել ու տարածել քրիստոնեությունը: Այնուհետև նա բարձրանում է երկինք:

Երկրից երկինք Հիսուսի այս փոխադրվելը Նոր կտակարանում անվանվում է համբարծում:

Համբարծման տոնը Հայոց եկեղեցու շարժական տոներից է: Եկեղեցին այն կատարում է Ջատիկ կիրակիին հաջորդող քառասուներորդ օրը:

Տոնակատարությունները

Համբարծման տոնին նախորդող գիշերը ժողովուրդն անվանում է Համբարծման գիշեր:

Այդ օրն աղջիկները ծաղիկներ էին հավաքում և յոթ աղբյուրից ջուր լցնում մի ամանի մեջ: Հավաքված ծաղիկներով փունջ էին կապում և նրանով ծածկում սափորի բերանը: Գիշերը սափորը դնում էին դրսում, բաց երկնքի ներքո, որ այն ծածկվի Համբարծման գիշերվա ցողով:

Առավոտյան աղջիկները տարբեր բանաստեղծական քառյակներ էին գրում և լցնում այս սափորի մեջ: Այնուհետև նրանք հերթով հանում էին գրված երգերը այն հավատով, թե նրանց մեջ ինչ գրված է, այդ էլ կիրականանա: Ահա այդ պատճառով այս երգերը կոչվում են **վիճակի երգեր**: Այսինքն, իբրև թե երգերում գրվածն է վիճակված լինելու դրանք հանող աղջիկներին:

Երջանիկ ապագայի հույսով վիճակ գցելու այս գեղեցիկ սովորույթը ժողովրդի մեջ հայտնի է «Ջան գյուլում» անունով:

*Դե հանիր, աղջի,
վիճակն ի բարին,
երգերով գովենք
էն իգիթ յարին:*

կամ

*Եկավ Չամբարծուս
Ծաղկով զարդարված,
Մեր բախտին հարցում.
- Ո՞վ է մեզ գրված:*

(Չովհ. Թումանյանի «Անուշ» պոեմից)

Չարցեր և առաջադրանքներ

1. Բառացի ի՞նչ է նշանակում համբարծվել:
2. Չարություն առնելուց քանի՞ օր հետո Չիսուս Քրիստոսը համբարծվեց երկինք:
3. Ո՞ր տոնին է հաջորդում Չամբարծման տոնը:
4. Ինչո՞վ է առանձնանում Չամբարծման տոնին նախորդող գիշերը: Ինչպե՞ս է այն կոչվում:
5. Ինչպե՞ս էին ջահել աղջիկները նախապատրաստվում Չամբարծման տոնին:
6. Ո՞ր երգերն էին անվանում վիճակի երգեր:
7. Ուրիշ ի՞նչ անունով էր հայտնի վիճակ գցելու սովորույթը:

Չարստացնենք մեր բառապաշարը

Չամբարծում, վիճակ գցել, վիճակի երգեր:

Լրացուցիչ նյութ

Ըստ ժողովրդական ավանդության՝ Չամբարծման գիշերը բոլոր ծաղիկներն ու բույսերը սկսում են իրար հետ զրուցել և ասել, թե իրենք ինչ ցավ կարող են բուժել, կամ իրենց արմատների մոտ ինչ գանձ կա պահված: Ահա այս պատճառով մարդիկ այդ գիշեր փորձում էին հասկանալ ծաղիկների լեզուն, որ իմանան նրանց գաղտնիքները:

Չամբարծման գիշերվա մասին հայոց մեծ բանաստեղծը գրել է.

*Չամբարծման գիշեր, էն դյուքիչ գիշեր
Կա հրաշալի, երջանիկ վայրկյան.
Բացվում են ոսկի երկընթի դռներ,
Ներքև պապանձում, լռում ամեն բան,
Ու աստվածային անհաս խորհրդով
Լցվում բովանդակ նրա սուրբ գթով:*

(Չովհ. Թումանյանի «Անուշ» պոեմից)

18. ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՎԱԾԱԾՈՒՐ ՎԵՐԱՓՈԽԱԿԱՆ ՏՈՒՐ: ԽԱՂՈՂՈՐՀԱՆԵՐ

Վերընթերցե՛ք հաղորդության խորհրդին վերաբերող դասը:

Մարիամ Աստվածածնի վերափոխումը

Երբ Նոյն իջավ Արարատի գագաթից, նրա առջև բացվեց մի հիասքանչ դաշտ: Այստեղ նա տնկեց խաղողի առաջին որթը:

Աստվածաշունչն այսպես է ներկայացնում խաղողագործության սկիզբը Հայոց աշխարհում:

Խաղողի նշանակությունը մեր ժողովրդի կյանքում այնքան մեծ է, որ նոր հասած խաղողը թույլատրվում է ուտել միայն եկեղեցում օրհնելուց հետո:

Խաղողի օրհնությունը տեղի է ունենում Մարիամ Աստվածածնի վերափոխման տոնի ժամանակ:

Ինչու է կոչվում Վերափոխման տոն

Խաչելությունից առաջ Հիսուս Քրիստոսը Հովհաննես առաքյալի խնամքին է հանձնում մորը՝ Մարիամ Աստվածածնին:

Ըստ ավանդության՝ Քրիստոսի խաչելությունից հետո Մարիամը ապրում է ևս տասնհինգ տարի: Այդ տարիների ընթացքում նա Հիսուսին չընդունողների կողմից ենթարկվում է բազում հալածանքների: Մի օր նրա մոտ է գալիս Գաբրիել հրեշտակը: Տարիներ առաջ Գաբրիելը Մարիամին հայտնել էր Հիսուսի ծննդյան ավետիսը: Իսկ այժմ եկել էր հայտնելու, որ շուտով կավարտվի Մարիամի երկրային կյանքը:

Լսելով այս մասին Մարիամը վերջին անգամ ելնում է Ձիթենյաց լեռը, ապա վերադառնում տուն: Առաքյալները գալիս են Մարիամին հրաժեշտ տալու: Առաքյալների ներկայությամբ էլ նա վախճանվում է:

Առաքյալներից Բարդուղիմեոսը ուշանում է հուղարկավորությունից: Նրան մխիթարելու համար որոշում են բացել գերեզմանը, որը գտնվում էր քարայրում: Երբ բացում են, տեսնում են, որ այն դատարկ է: Առաքյալները հասկանում են, որ Մարիամը նույնպես երկինք է բարձրացել: Եկեղեցին Մարիամի երկրային կյանքի վախճանը անվանում է **վերափոխում** բառով, որը նշանակում է վեր փոխվել, վեր փոխադրվել:

Վերափոխումը Հայոց եկեղեցու տաղավար հինգ տոներից է: Այն շարժական է և նշվում է օգոստոսի 15-ի մոտակա կիրակի օրը:

Տոնակատարությունները

Վերափոխման տոնին եկեղեցում կատարվում է նաև **խաղողի օրհնությունը**, որից հետո միայն թույլատրվում է ուտել նոր հասած խաղողը:

Հայոց եկեղեցին, օրհնելով խաղողը, խաղողի միջոցով օրհնում է տարվա ամբողջ նոր բերքը: Իսկ ինչո՞ւ է նման օրհնության համար ընտրվել հատկապես խաղողը: Քրիստոսն իրեն համեմատում էր խաղողի վազի՝ որթատունկի հետ: Խաղողից է պատրաստվում նաև գինին: Քրիստոսը, Խորհրդավոր (Վերջին) ընթրիքի ժամանակ գինին տալով աշակերտներին, ասաց. «Այս է իմ արյունը»: Ահա այս պատճառով է, որ Հայոց եկեղեցին բերքի օրհնությունը կատարում է խաղողով, որով և օրհնում է Հայոց աշխարհի ամբողջ բերքը:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ո՞վ է խաղողագործության սկզբնավորողը Հայոց երկրում:
2. Եկեղեցական ո՞ր տոնի հետ է հանընկնում խաղողօրհնեքը:
3. Ինչպե՞ս է բացատրվում տոնի անունը:
4. Ե՞րբ է նշվում Վերափոխման տոնը:
5. Ինչո՞ւ է օրհնության համար ընտրվել խաղողը: Ինչպե՞ս է այն կապվում Քրիստոսի հետ:
6. Վերհիշե՛ք, թե Հայոց եկեղեցու ո՞ր խորհրդի կատարման ժամանակ է օգտագործվում գինին: Ինչպիսի՞ն պետք է լինի գինին այդ դեպքում:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Վերափոխում, խաղողօրհներ:

Լրացուցիչ նյութ

ՃՈՒՔԱՂ

Աստվածաշունչը պատվիրում է բերքահավաքի ժամանակ այգիների ամբողջ բերքը չհավաքել, այլ մի փոքր մասը թողնել դաշտում՝ աղքատների ու կարիքավորների համար: Ահա թե ինչու ցորենը հավաքելիս արտերի եզրերը չէին հնձում: Նույն ձևով ողկույզներ էին թողնում նաև խաղողի վազերին: Կարիքավորների համար թողնված այս բերքը անվանվում է ճռաքաղ:

Ճիշտ էին անվանվում խաղողի վազի վրա մնացած փոքրիկ ու սակավահատիկ ողկույզները, որոնք թողնում էին ոչ միայն կարիքավորների, այլև թռչունների ու վայրի կենդանիների համար: ճռաքաղ նշանակում է բերքահավաքից հետո դաշտում թողնված բերքի մնացորդի՝ ճռերի հավաքումը:

Որմնաքանդակ

19. ԽԱՉՎԵՐԱՑ

Եթե մեծահասակներին հարցնեք, թե սեպտեմբերի կեսին ի՞նչ հայտնի տոն կա, նրանք կասեն, որ դա **խաչվերաց** կամ **Սուրբ Խաչի տոնն** է:

Տոնի իմաստը

Խաչվերաց նշանակում է խաչը վեր բարձրացնել: Տոնը նվիրված է երկու կարևոր իրադարձությունների: Քրիստոսի համբարձումից հետո Հակոբոս առաքյալը Երուսաղեմում մի արարողության ժամանակ Հիսուսի խաչափայտը փառաբանելու* համար այն վեր է բարձրացնում: Խաչափայտի հետ կապված մյուս կարևոր իրադարձությունը վերաբերում է Հիսուսի Քրիստոսի խաչափայտը գերությունից վերադարձնելուն: 610 թ. պարսից խոսրով թագավորը գրավում է Երուսաղեմը: Նա ավերում և թալանում է քաղաքը՝ իր հետ տանելով նաև Սուրբ Հարություն տաճարում պահվող Քրիստոսի խաչափայտը:

Սասունքով խաչ

Խաչքար Նորավանքից Քանդակագործ՝ Մոմիկ

Բյուզանդիայի Հերակլ կայսրը մեծ զորք է հավաքում և խաչափայտն ազատում գերությունից:

Խաչափայտի ազատագրմանը մասնակցել է նաև հայկական զորքը: Հերակլ կայսրը, երբ զորքով գնում էր ազատելու խաչափայտը, անցնում է նաև Հայաստանի տարածքով: Նրան մեծապես օգնում են հայոց իշխանները և հատկապես **Սյունյաց Բյուրեղ** իշխանուհին: Երբ Հերակլը հաղթում և խաչափայտով հետ է դառնում, ի նշան երախտագիտության, այս իշխանուհուն տալիս է Քրիստոսի խաչափայտից մի մասունք (կտոր):

Հանդիսավոր արարողություններով, ի տես ճանապարհին հավաքված ժողովրդի, խաչափայտը վեր բարձրացնելով՝ Հերակլը այն վերադարձնում է Երուսաղեմի **Սուրբ Հարություն** տաճար:

Ի հիշատակ խաչափայտը վեր բարձրացնելու այս երկու իրադարձությունների՝ տոնը կոչվում է *խաչվերաց*:

Տոնակատարությունները

Խաչվերացի տոնին՝ երեկոյան ժամերգությունից հետո, հայկական եկեղեցիներում խաչը զարդարում են ռեհանով: Ջարդարված խաչը հոգևորականներն ու ժողովուրդը դուրս են հանում բակ և պտտեցնում եկեղեցու շուրջը:

Ռեհանով զարդարված խաչը այսպես հանդիսավորությամբ պտտեցնելը խորհրդանշում է Հայոց աշխարհի ծաղկազարդ դաշտերով ու լեռներով խաչափայտը գերությունից հետ դարձնելը: Խաչվերացը Հայոց եկեղեցու տաղավար հինգ տոներից է և նշվում է սեպտեմբերի 14-ի մոտակա կիրակի օրը:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Բառացի ի՞նչ է նշանակում խաչվերաց:
2. Ո՞ր իրադարձություններին է նվիրված տոնը:
3. Հայոց ո՞ր իշխանուհին աջակցեց կայսրին և ի՞նչ ստացավ կայսրից՝ ի նշան երախտագիտության:
4. Ինչպե՞ս է կատարվում Խաչվերաց տոնի արարողությունը հայկական եկեղեցիներում: Ի՞նչ է այն խորհրդանշում:
5. Ե՞րբ է նշվում Խաչվերացի տոնը:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Խաչվերաց, խաչափայտ, մասունք:

Բառարան

Փառաբանել - մեծարել, փառքի արժանացնել:

20. ԲՈՒՆ ԲԱՐԵԿԵՆՈՒՄ ԵՎ ՄԵԾ ՊԱՀՔ

Վերընթերցե՛ք ապաշխարության խորհրդին վերաբերող դասը:

Ի՞նչ է նշանակում Բարեկենդան

Ձեզանից շատերն են կարդացել Հովհաննես Թումանյանի «**Բարեկենդանը**» հեքիաթը և հիշում են, թե ինչպես տանտիրուհին յուղն ու բրինձը տալիս է տան մոտով անցնող մի պատահական ճամփորդի:

Այդ ի՞նչ յուղ ու բրինձ էր, և ինչո՞ւ էր տանտերն այն բերել՝ ասելով, թե Բարեկենդանի համար է: Տանտիրուհին չէր խաբվի և նման տխուր ու ծիծաղելի վիճակի մեջ չէր ընկնի, եթե իմանար Բարեկենդանի մասին:

Բարեկենդան բառը կազմված է «բարի» ու «կենդանություն» բառերից և գրաբարում նշանակել է ուրախություն:

Բարեկենդանին մարդիկ իրար հյուր են գնում կամ ամբողջ ընտանիքով հավաքվում տոնական սեղանների մոտ և ուրախանում: Այս տոնի գլխավոր ուտելիքը յուղով փլավն է: Այս փլավի համար էր Թումանյանի հերոսը յուղ ու բրինձ բերել:

Բուն Բարեկենդանը միշտ տոնվում է կիրակի օրը և ավարտվում նույն օրը երեկոյան: Հաջորդ երկուշաբթի առավոտից սկսվում է **Մեծ պահքը**:

Բոլոր մեծ տոներին նախորդող կիրակին կոչվում է Բարեկենդան, իսկ Մեծ պահքին նախորդող կիրակին, մյուսներից տարբերելու համար, կոչվում է **Բուն Բարեկենդան**:

Մեծ պահք կամ ինչու են պաս պահում

Երբեմն մեր ընկերներից կամ հարազատներից, իսկ ավելի հաճախ տատիկներից ու պապիկներից ժամանակ առ ժամանակ լսում ենք հետևյալ խոսքերը. «Մի՛ս չեն ուտում, պասի մեջ են», կամ «Յուղոտ ոչինչ չառաջարկես, պաս են պահում»: Ի՞նչն է պատճառը, որ նրանք կենդանական ծագում ունեցող կերակուրներից հրաժարվում են:

Եկեղեցին բացատրում է, որ Մեծ պահքն ունի **հոգևոր և մարմնական**

(նյութական) իմաստ: Հոգևոր իմաստով՝ մարդիկ, պաս պահելով, ապաշխարում են, այսինքն՝ զղջում են իրենց գործած մեղքերի համար: Մարմնական իմաստով՝ նրանք մարմինը մաքրում են վնասակար և ավելորդ նյութերից:

Պահքի կարևոր լինելը մարդկանց ցույց է տվել Քրիստոսը: Նա անապատում պահքի 40 օր է անցկացրել: **Մարդիկ Հիսուս Քրիստոսի օրինակով են պահում Մեծ պահքը:**

Մեծ պահքի 40 օրերին գումարվում են նաև Ջատիկին նախորդող 9 օրերը և այն տևում է 49 օր: Մեծ պահքն ավարտվում է Ջատիկի՝ **Քրիստոսի Հարության** ուրախ տոնով:

Մեծ պահքի օրերը համարվում են տխրության և սգո օրեր: Այս ընթացքում Հայոց եկեղեցիներում պսակ չի կատարվում, և արգելվում է մատաղ անել:

Պասի մեջ գտնվող քրիստոնյաները պետք է կենդանական կերակուրներ չուտեն, իրար նկատմամբ լինեն **չատ բարի և հոգատար:**

Բուն Բարեկենդանը և Մեծ պահքը Հայոց եկեղեցու շարժական տոներից է: Այն սկսվում է փետրվարին կամ մարտին և ավարտվում ապրիլին:

Հարցեր և առաջադրանքեր

1. Ի՞նչ է նշանակում Բարեկենդան:
2. Ինչպե՞ս են տոնում Բարեկենդանը:
3. Ինչո՞ւ է քրիստոնյան պաս պահում:
4. Հիսուսն անապատում պահքի 40 օր է անցկացրել: Ի՞նչ կապ կա պահքի և ապաշխարության խորհրդի միջև:
5. Ո՞ր տոնին է հետևում Մեծ պահքը: Որքա՞ն է տևում այն:
6. Ի՞նչ կերակուրներից են հրաժարվում պահքի ժամանակ: Ո՞ր արարողությունն է արգելվում այդ ընթացքում:
7. Ժողովրդին սիրելի ո՞ր տոնն է անմիջապես հաջորդում Մեծ պահքին:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Բարեկենդան, Մեծ պահք:

Լրացուցիչ նյութ

Հին ժամանակներում Հայոց աշխարհում Բարեկենդանը տոնվել է մեծ տոնախմբություններով ու խրախճանքներով: Այդ օրը կազմակերպվել են մրցումներ, խաղեր ու դիմակահանդեսներ, որոնց մասնակցում էին երեխաները, պատանիները, կանայք ու տղամարդիկ: Խաղերը տեղի էին ունենում տներում, բակերում, հրապարակներում:

Կերպարանափոխված կամ դիմակավորված խմբերով զվարճախաղերը և քատերական ներկայացումները Բարեկենդանի առավել սիրված հանդիսություններն էին: Դրանց մասնակցում էին բոլորը: Երեկոյան, երբ խնջույքներից հոգնած մեծահասակները հավաքվում էին տանը, դուռը թափով բացվում և աղմուկով, երգով, թմբուկով ներս էր խուժում դիմակավորված երեխաների խումբը: Տղաները հագած էին լինում աղջիկների հագուստ, փոքրերը՝ մեծի: Արտաքինը պիտի հնարավորին չափ ծիծաղաշարժ լիներ: Երեխաները տեսարան էին ներկայացնում գյուղի կյանքից կամ բեմադրում որևէ սրամիտ սյուժե:

Մեծահասակների ներկայացումների սյուժեները, անշուշտ, ավելի բարդ էին: Բարեկենդանի օրերին նշվում էր Վարդան զորավարի տոնը, և այդ ժամանակ հաճախ էին ներկայացվում դրվագներ Ավարայրի ճակատամարտից:

Բարեկենդանի տոնին նվիրված շատ խաղեր ու դիմակահանդեսներ գոյություն ունեն նաև եվրոպական մի շարք երկրներում:

Բարեկենդան

21. ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍ

Սիրելի՛ երեխաներ, դուք շատ եք լսել **սուրբ Սարգսի** և **աղի բլիթի** մասին:

Ով է սուրբ Սարգիսը

Սուրբ Սարգիս

Ավանդությունը պատմում է, որ **Սարգիսը** հռոմեացի զորավար էր, որ ապրել է IV դարում: Դառնալով քրիստոնյա՝ նա սկսում է քարոզել քրիստոնեությունը: Սակայն գահ բարձրացած Զուլիանոս Ուրացող կայսրը սկսում է հալածել քրիստոնյաներին:

Սարգիսը ստիպված տեղափոխվում է Զայաստան: Զայոց Տիրան թագավորը նրան խորհուրդ է տալիս գնալ Պարսկաստան:

Պարսից Շապուհ արքան սկզբում լավ է վերաբերվում Սարգսին: Վերջինս օգնում է նրան Պարսկաստանի թշնամիների դեմ կռիվների ժամանակ:

Սակայն երբ Շապուհը իմանում է, որ նա քրիստոնյա է, պահանջում է ուրանալ քրիստոնեությունը և պաշտել կրակը: Սարգիսը հրա-

ժարվում է: Ջայրացած Շապուհը հրամայում է սպանել նրան:

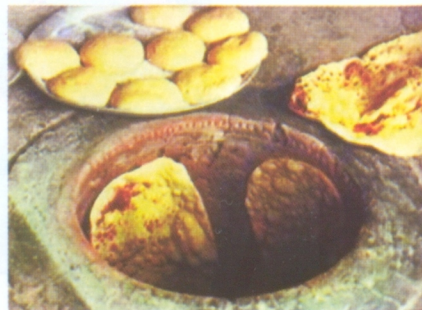
Հետագայում **Մեսրոպ Մաշտոցը Սարգիս զորավարի աճյունից** մի մատուց տեղափոխում է Զայաստան **Կարբի** (Աշտարակի մոտ), և այստեղ կառուցում մեծ եկեղեցի:

Սուրբ Սարգսի տոնը Զայոց եկեղեցու շարժական տոներից է և նշվում է հունվարի վերջին կամ փետրվարի սկզբին:

Տոնակատարությունները

Տոնի նախօրյակին՝ ուրբաթ երեկոյան, տների դռների մոտ կամ տանիքին սկուտեղով ալյուրից պատրաստված փոխինդ էին դնում:

Ժողովուրդը հավատում էր, որ այդ երեկո Սարգիս զորավարն իր ձիով անցնում է տների տանիքների վրայով: Ուրախություն և հաջողություն էր սպասվում այն տանը, որի տանիքին

դրված փոխինդին կղրոշմվեր Սարգիս զորավարի ձիու պայտը:

Ուրբաթ երեկոյան չամուսնացած աղջիկները և պատանիները նույն այս փոխինդից աղի բլիթ էին պատրաստում և ուտում: Գիշերը երազում ով իրենց ջուր տար, նա էլ պետք է լիներ իր փեսացուն կամ հարսնացուն:

Զայոց եկեղեցին **Ամենայն Զայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ի** բարձր տնօրինությամբ Ս. Սարգսի տոնը հռչակել է նաև **երիտասարդների օրհնության օր**:

Հարցեր և առաջադրանքեր

1. Ինչո՞ւ է տոնը կոչվում Սուրբ Սարգիս:
2. Ի՞նչ գիտեք սուրբ Սարգսի մասին:
3. Ո՞վ տեղափոխեց սուրբ Սարգսի մատուցը Զայաստան:
4. Ինչպե՞ս են նշում հայ ընտանիքներում Սուրբ Սարգսի տոնը:
5. Ինչո՞ւ է տոնը հոգեհարազատ երիտասարդներին:

Երևանի Սուրբ Սարգիս եկեղեցու մուտքի որմնաքանդակները

Լրացուցիչ նյութ

ԱՐԱԳԱՀԱՍ ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍԸ

Սուրբ Սարգսին անվանում են նաև Արագահաս: Քանի որ տոնը ծնունդն է, ժողովուրդն ասում է, որ նա իր ծիով օգնության է հասնում և փրկում բուքի մեջ ընկած կամ գայլերի հարձակմանը ենթարկված մարդկանց: Ս. Սարգիսն արագ հասնում և փրկում է այն մարդկանց, ովքեր իր օգնությանն են դիմում և կանչում իրեն:

Ավանդությունը պատմում է, որ հռոմեացիների Յուլիանոս կայսրը կռվում էր հայերի դեմ: Հայերի կողմից նրա դեմ դուրս է գալիս սուրբ Սարգիսը: Կռվից հետո քաղցն այնքան է ուժեղանում, որ նա մտածում է, թե որտեղից մի կտոր հաց ճարի: Այդ մտածմունքի ժամանակ հանկարծ քամի է բարձրանում և երկնքից նրա մոտ իջեցնում մի քանի ցորենի հասկ: Սարգիսը հավաքում է այդ հասկերը, տրորում ափերով և ուտում հատիկները: Քաղցը հագեցնելուց հետո սուրբը դիմում է երկնքին, որ նա կատարի այն մարդու իղձը, ով տարվա մեջ յոթ օր պաս կպահի, իսկ ուրբաք գիշերը փոխինդ կուտի:

Հայոց աշխարհի մի շարք շրջաններում այդ գիշեր աղի բաղաբջիռ էին թխում: Խմորը երկու գունդ էին անում, երկու շերտերի բաժանում, շերտերից մեկի վրա շարում ընտանիքի հարստությունները խորհրդանշող առարկաներ (մրգի զանազան տեսակներ, մի կտոր պանիր, դրամ և այլն), ծածկում այն խմորի երկրորդ շերտով և թխում: Առավոտյան բաղաբջիռը շերտատում էին երեխաների թվով և բաժանում. ուն բաժնից ինչ դուրս գար, նրան համապատասխան ժառանգություն էր սպասվում. մրգեղենը՝ այգիներ, պանիրը՝ անասուններ, դրամը՝ հայրական տուն: Եթե այդ առարկաները աղջիկներին էին բաժին ընկնում, համապատասխանաբար նշանակում էր, որ նրա ամուսինը այգեպան, հովիվ կամ հարուստ մարդ կլինի և այլն:

22. ՍՈՒՐԲ ՎԱՐՊԱՆԱՆՅ ՏՈՍԸ

Հայոց պատմության դասընթացից վերըներցեք Ավարայրի ճակատամարտին վերաբերող հատվածը:

Վարդան Մամիկոնյան

Վարդանանք: Ավարայրի ճակատամարտը

Դժվար թե գտնվի մի հայ, որ անտեղյակ լինի կամ լսած չլինի **Վարդան Մամիկոնյանի** և **Ավարայրի ճակատամարտի** մասին:

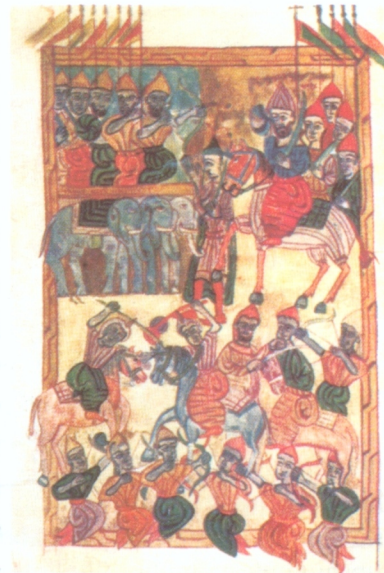
451 թվականին պատերազմում հերոսաբար զոհված 1036 քաջերին՝ Հայոց սպարապետ Վարդան Մամիկոնյանից մինչև նրա հետ միասին մարտնչած զինվորին ու զենք վերցրած շինականին, ժողովուրդը հավաքաբար **Վարդանանք** է անվանում:

«Վարդանանք» ու «Ավարայր» բառերը դարձել են հերոսականության և հայրենիքի համար ճակատագրական պահերին ազգովին համախմբվելու խորհրդանիշ:

Տոնակատարությունները

Ավարայրի ճակատամարտը տեղի է ունեցել 451 թվականի մայիսի 26-ին: Հայոց եկեղեցին, սակայն, ամեն տարի Վարդանանց տոնը կատարում է ոչ թե մայիսին, այլ Մեծ պահքից առաջ ընկած հինգշաբթի օրը:

Վարդանանց տոնը հոգևոր մի ներքին խորհրդով կապվում է սկսվող պահքի հետ: Այն ունի հետևյալ բացատրությունը. Վարդանանք աներկյուղ գնացին թշնամուն ընդառաջ և իրենց զոհեցին **հանուն հավատի և հայրենիքի**: Մեծ պահքը ևս անձնագոհություն է պահանջում, որի համար հարկավոր են հավատ, զորեղ ոգի և ուժեղ կամք: Ահա այս պատճառով Վարդանանց տոնը մայիսին կատարելու փոխարեն նշում են Մեծ պահքից առաջ, որպեսզի Վարդանանց ոգով զորացած՝ կարողանան

Ավարայրի ճակատամարտը

պահքի զրկանքները կրելով հասնել մինչև Քրիստոսի հարությունը՝ Ջատիկը:
Վարդանանց տոնը շարժական է: Այն նշվում է հունվարի 29-ից մինչև մարտի 4-ը ընկած ժամանակահատվածում:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Հայոց պատմությունից վերհիշե՛ք Վարդան Մամիկոնյանին և նրա զինակիցներին: Ի՞նչը ստիպեց անհավասար պայքարի դուրս գալ պարսից զորքերի դեմ:
2. Տարվա ո՞ր ժամանակ է նշվում Վարդանանց տոնը: Ի՞նչ ո՞վ է դա բացատրվում:
3. Հավաքաբար ի՞նչպե՞ս են կոչվում Վարդանանց շարժմանը մասնակցած հոգևորականները (ընթերցե՛ք լրացուցիչ նյութը):
4. Ո՞վ էր Ղևոնդ երեցը:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը երեց:

Լրացուցիչ նյութ

ՂԵՎՈՆԴՅԱՆՔ

Վարդանանց տոնին նախորդող երեքշաբթի օրը Հայոց եկեղեցին նշում է Ղևոնդյանց տոնը:

Հավաքաբար Ղևոնդյանք են անվանվում Վարդանանց շարժմանը մասնակցած այն հոգևորականները, ովքեր Ավարայրից հետո հալածվեցին և նահատակվեցին պարսից արքա Հազկերտ II -ի հրամանով:

Ղևոնդյանք ներկայացնում էին եկեղեցական բոլոր աստիճանները՝ կաթողիկոսից մինչև սարկավագ: Թեև նահատակ այս հոգևորականների թվում էին ժամանակի կաթողիկոս Հովսեփ Վայոցձորեցին և երկու եպիսկոպոս, սակայն ճակատամարտի մասնակից հոգևորականներին հավաքաբար անվանեցին Ղևոնդյանք՝ գյուղական քահանա Ղևոնդի անունով:

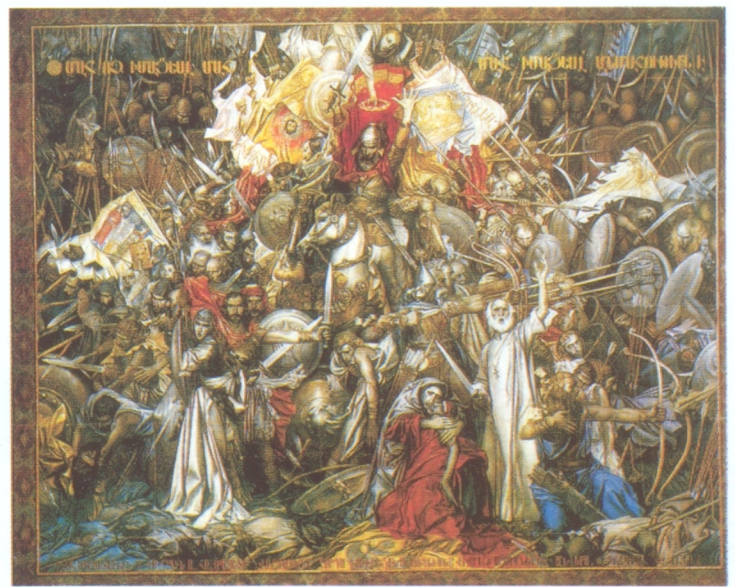
Ղևոնդ երեցին էր վիճակված Ավարայրի ճակատամարտից առաջ Վարդան

Մամիկոնյանի հետ միասին ոգեշունչ խոսքով դիմել Հայոց բանակի զինվորներին: Ավարտելով իր խոսքը՝ նա պատարագ է մատուցում, այնուհետև մկրտում զինվորներին և հաղորդություն տալիս զորքին:

Ղևոնդյանց և Վարդանանց տոների այս կապվածությունը խորհրդանշում է, որ մեր պատմության ընթացքում և հատկապես ճակատագրական պահերին հաջողացին, հայ զինվորն ու հայ հոգևորականը միշտ միասին են եղել:

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆՅԱՆԻ ԽՈՍՔԸ՝ ՈՒՂՎԱԾ ԶՈՐՔԻՆ

«Արդ, աղաչում եմ ձեզ, ո՛վ իմ քաջ նիզակակիցներ. մանավանդ որ ձեզանից շատերը քաջությամբ ինձնից ավելի լավ եք և հայրենական գահի պատվով՝ ավելի բարձր. բայց երբ ձեր հոժար կամքով ինձ կարգեցիք ձեզ առաջնորդ և զորագլուխ, թող իմ խոսքերը ավարտալուր և բաղձալի թվան մեծերիդ ու փոքրերիդ ականջներին: Չերկնչենք ու չվախենանք հեթանոսների բազմությունից և ո՛չ էլ մահկանացու մարդու ահռելի սրի դեմ թիկունքներս դարձնենք. որպեսզի եթե Տերը հաղթությունը մեր ձեռքը տա, ոչնչացնենք նրանց զորությունը, որպեսզի բարձրանա ճշմարտության կողմը, իսկ եթե հասել է ժամանակը մեր կյանքը սուրբ մահով ավարտելու այս պատերազմում, ընդունենք ուրախ սրտով, միայն թե արիության ու քաջության մեջ վախկոտություն չխառնենք»:

Մահ իմացյալ անմահություն է:

23. ԿԱԹՈՂԻԿԵ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՏՈՒՆ

Գրիգոր Լուսավորչի տեսիլքը

Հայ առաքելական եկեղեցու տոնացույցով սահմանված են նաև եկեղեցուն նվիրված տոներ:

Դրանցից երկուսը վերաբերում են Սուրբ Էջմիածնի Մայր տաճարին: **Առաջին** տոնը նվիրված է Հայաստանում քրիստոնեության հաստատմանը և Գրիգոր Լուսավորչի տեսիլքին: Այն **կոչվում է Կաթողիկե Սուրբ Էջմիածնի տոն**: **Երկրորդը** նվիրված է Մայր տաճարի **նավակատիքի*** հիշատակին և կոչվում է Շողակաթի տոն:

Մայր տաճարը

Մենք արդեն գիտենք, որ 301 թվականին Հայոց երկրում քրիստոնեությունը հռչակվում է պետական կրոն, պաշտոնապես հաստատվում են քրիստոնեական հավատն ու եկեղեցին:

Ս. Էջմիածին, Մայր տաճար

Մայրաքաղաք Վաղարշապատում այդ ժամանակ կառուցվում է հայկական առաջին եկեղեցին՝ **Մայր տաճարը**:

Պատմիչ **Ագաթանգեղոսը** գրում է, որ **խոր Կիրապից** դուրս գալուց հետո **Գրիգոր Լուսավորիչը** 60 օր շարունակ քարոզում և ուսուցանում էր մարդկանց: Քարոզչության վերջին օրը, գիշերով նրան մի տեսիլք է երևում: Երկնքից հայտնվում է Հիսուս Քրիստոսը՝ լույսի չորս սյուների մեջ: Նա իջնում է արքունի պալատի դռան մոտ և մատնացույց անում այն տեղը, ուր պետք է հիմնադրվեր Մայր տաճարը:

Տեսիլքից որոշ ժամանակ անց Տրդատ III արքան և Գրիգոր Լուսավորիչը **Միածնի իջնելու** վայրում սկսում են կառուցել եկեղեցի: Շինարարությունը տևում է երկու տարի և ավարտվում 303 թվականին:

Կառուցված **մայր եկեղեցին կոչվեց Կաթողիկե**: Կաթողիկե նշանակում է բոլոր հայերի համար ընդհանուր, մայր եկեղեցի: Հետագայում եկեղեցին կոչվեց **Կաթողիկե Սուրբ Էջմիածին**:

Տոնի իմաստը

Կաթողիկե Սուրբ Էջմիածնի տոնն իր մեջ մեծ իմաստ է պարունակում:

Կաթողիկե Սուրբ Էջմիածինը Ամենայն Հայոց կաթողիկոսների նստավայրն է, մեր եկեղեցու **Մայր աթոռը**: Նա սրբավայր է և ուխտատեղի բոլոր հայերի համար: Սուրբ Էջմիածինը միավորում է աշխարհասփյուռ հայությանը, նրա համար հանդիսանում որպես հավատի ոգեշնչման մշտական աղբյուր:

Կաթողիկե Սուրբ Էջմիածնի տոնը Հայ Առաքելական եկեղեցին նշում է Ջատիկից մոտ երկու ամիս անց:

Լրացուցիչ նյութ

Սուրբ ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱԾԱՐԻ ԿԱՌՈՒՅՈՒՄԸ

Էջմիածնի Մայր տաճարը կառուցվել է ըստ այն տեսիլքի, որին ականատես եղավ սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչը խոր Կիրապից դուրս գալուց հետո: Ագաթանգեղոսը պատմում է, որ կեսգիշերին, երբ բոլորը խոր քնի մեջ էին, արթուն Լուսավորիչը պայթյունի ձայն է լսում: Հանկարծ երկինքը բացվում է, լույսի շողեր են ծառագում, և լուսեղեն կերպարանքով Աստծու Միածին Որդին, երկնքից իջնելով, կանչում է նրան: Այնուհետև Աստծու Միածին Որդին գետնին գծում է մի սքանչելի եկեղեցու հատակագիծ, մանրամասն ցույց տալիս սյուների տեղերը, կամարների կառուցման ձևը, գմբեթն ու խաչերը: Գրիգոր Լուսավորիչի այս տեսիլքի համաձայն կառուցված տաճարը կոչվեց Սուրբ Էջմիածին, այսինքն՝ Միածնի իջած տեղը:

Ս. Էջմիածին, Մեռնօրհներ

Հարցեր և առաջադրանքներ

ա) Հիշենք

1. Հայ առաքելական եկեղեցու տոնացույցով քանի՞ տոն կա՝ նվիրված Սուրբ Էջմիածնի Մայր տաճարին: Որո՞նք են:
2. Հայաստանում ե՞րբ է քրիստոնեությունը հռչակվել պետական կրոն:
3. Պատմիչ Ագաթանգեղոսը ի՞նչ է մեզ հայտնում Մայր տաճարի կառուցման մասին:
4. Ե՞րբ է ավարտվել Մայր տաճարի շինարարությունը:
5. Հայերի համար ի՞նչ է խորհրդանշում Կաթողիկե Սուրբ Էջմիածինը:
6. Ե՞րբ է նշվում Կաթողիկե Սուրբ Էջմիածնի տոնը:

բ) Յուրացնենք նոր բառերը և հասկացությունները

1. Ի՞նչ է նշանակում նավակատիք:
2. Ո՞ր իրադարձություններին են նվիրված Կաթողիկե Սուրբ Էջմիածնի և Շողակաթի տոները:

գ) Առաջադրանքներ

1. Մեր դասընթացի և Հայոց պատմության 5-րդ դասարանի դասագրքի նյութերի հիմա վրա կազմե՞ք փոքրիկ ելույթ՝ նվիրված Գրիգոր Լուսավորչի կյանքին ու գործունեությանը:
2. Դասարանում քննարկե՞ք և փորձե՞ք միասին պարզել Կաթողիկե Սուրբ Էջմիածնի տոնի իմաստը:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Կաթողիկե Սուրբ Էջմիածնի տոն, նավակատիք, Շողակաթի տոն:

Բառարան

Նավակատիք - եկեղեցու օծման հանդիսավոր արարողությունը:

24. Վարագա Խաչի տոն

Սուրբ մասունքը

Վարագա լեռը գտնվում է Հայաստանի հնագույն մայրաքաղաք Վանի մոտ: Ավանդության համաձայն՝ որոշ ժամանակ այս լեռան վրա են ապաստանել քրիստոնյա կույսեր **Հռիփսիմեն** և նրա ընկերուհիները: Հռոմի կայսեր հետապնդումից խուսափելով՝ նրանք եկել-հասել էին Հայաստան:

Հռիփսիմեն իր պարանոցին միշտ կրում էր **Քրիստոսի խաչափայտից մի մասունք**: Իսկ ինչպե՞ս էր այդ մասունքը հասել նրան:

Ի դարի կեսին Հռոմի կայսրուհի Պատրոնիկեն ուխտի էր գնացել Երուսաղեմ: Կայսրուհին փափագում էր տեսնել **Քրիստոսի գերեզմանն** ու այն **խաչափայտը**, որի վրա խաչել էին Փրկչին: Նրա ցանկությունը կատարվում է: Հռոմ վերադառնալիս Պատրոնիկեն իր հետ տանում է **խաչափայտից մի կտոր**, որը նա ստացել էր Հակոբոս (Չեբեդեոսի որդի) առաքյալից: **Սուրբ մասունքը** հետագայում սերնդեսերունդ փոխանցվում է կայսրուհու քրիստոնյա ժառանգներին: Ի վերջո այն անցնում է նույն տոհմին պատկանող Հռիփսիմեին:

Վարագա լեռան վրա ապաստանած կույսերի թաքստոցը շուտով բացահայտվում է: Փախուստի դիմելուց առաջ Հռիփսիմեն մասունքը պահում է լեռան ստորոտում գտնվող քարայրերից մեկում: Սակայն մասունքի տեղը հետագայում մոռացվում է:

Վարագա լեռան վրա ապաստանած կույսերի թաքստոցը շուտով բացահայտվում է: Փախուստի դիմելուց առաջ Հռիփսիմեն մասունքը պահում է լեռան ստորոտում գտնվող քարայրերից մեկում: Սակայն մասունքի տեղը հետագայում մոռացվում է:

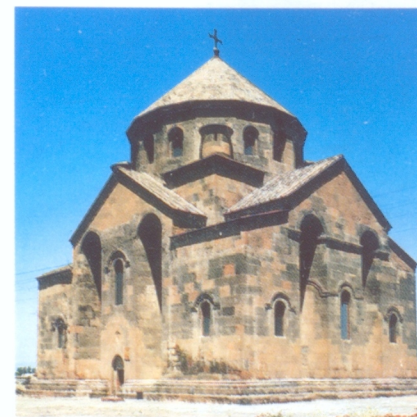
Տոնը

Անցան բազում տարիներ: Մարդիկ փնտրում, բայց այդպես էլ չէին կարողանում գտնել սուրբ մասունքը:

Ըստ ավանդության՝ VII դարում Վարագա լեռան քարայրերից մեկում ապրում էին թողիկ ճգնավորն ու նրա աշակերտ Հովելը: Նրանք շարունակ աղոթում էին Աստծուն՝ խնդրելով ցույց

Ոսկե խաչ՝ մասունքով

Սբ. Հռիփսիմե եկեղեցին

տալ Քրիստոսի խաչի մասունքի տեղը: Այդ ժամանակ՝ 660 թ., նրանց մի տեսիլք է երևում: Երկնքում հայտնվում է լուսեղեն մի խաչ և նրա շուրջը՝ լույսի 12 սյուներ: Ամբողջ Վարագա լեռը լուսավորվում է: Խաչածն լույսը մտնում է մոտակա եկեղեցին: Երկու ճգնավորները շտապ հասնում են եկեղեցի և ս. Սեղանի վրա գտնում կորսված մասունքը:

Լուրը հասնում է ժամանակի Հայոց կաթողիկոս Ներսես Գ Տայեցուն և Հայոց սպարապետ Վարդ Ռշտունուն: Նրանք մեծաթիվ բազմության հետ գալիս են Վարագա լեռը և մեծ տոնախմբություն կազմակերպում: Կաթողիկոսը կարգադրում է Հայոց եկեղեցու տոների մեջ ավելացնել Վարագա սուրբ խաչի տոնը՝ ի հիշատակ Քրիստոսի խաչափայտի մասունքի հայտնաբերման: Այս տոնի առթիվ Ներսես Գ Տայեցին գրում է նաև մի շարական*:

Վարագա խաչի տոնը նշվում է սեպտեմբերի 28-ի մերձակա կիրակի օրը:

Խաչքարեր Գեղարդավանքում

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Որտե՞ղ է գտնվում Վարագա լեռը:
2. Ովքե՞ր էին Հռիփսիմյան կույսերը: Ինչո՞ւ նրանք եկան Հայաստան:
3. Ինչի՞ համար էր Երուսաղեմ գնացել Պատրիոնիկե կայսրուհին:
4. Որտե՞ղ Հռիփսիմեն թաքցրեց սուրբ մասունքը:
5. Ե՞րբ գտնվեց սուրբ մասունքը և ինչպե՞ս:
6. Ովքե՞ր էին այդ ժամանակ Հայոց կաթողիկոսն ու Հայոց սպարապետը:
7. Հայոց կաթողիկոսն ի՞նչ արեց Քրիստոսի խաչափայտի մասունքի հայտնաբերումից հետո:
8. Ե՞րբ է նշվում Վարագա խաչի տոնը:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Քրիստոսի խաչափայտ, սուրբ մասունք, Վարագա խաչի տոն:

Բառարան

Շարական - այդպես են կոչվում եկեղեցական արարողությունների ժամանակ հանդիսավորությամբ կատարվող երգերը:

Ում է նվիրված տոնը

Յուրաքանչյուր հայ մարդ՝ մեծահասակ թե դպրոցական, գիտի **Մեսրոպ Մաշտոցի** և **Սահակ Պարթևի** անունները: Հայ առաքելական եկեղեցին նրանց դասել է սրբերի շարքը՝ անվանելով **սուրբ թարգմանիչ վարդապետներ: Սուրբ թարգմանիչ** են անվանվել նաև նրանց աշակերտներ **Եղիշեն, Եզնիկ Կողբացին, Մովսես Խորենացին, Կորյունը, Ղազիթ Անհաղթը, Ղազար Փարպեցին** և ուրիշներ, ինչպես նաև **Գրիգոր Նարեկացին ու Ներսես Շնորհալին:**

Գրերի գյուտը

Հայաստանը IV դարի վերջին և V դարի սկզբին գտնվում էր դժվարին դրության մեջ: Չկար հայերեն գիր ու գրականություն: Եկեղեցիներում արարողությունները կատարվում էին ժողովրդին անհասկանալի լեզուներով՝ հունարեն կամ ասորերեն: **Աստվածաշունչը** ևս թարգմանված չէր հայերեն:

Այդ ժամանակ վարդապետ **Մեսրոպ Մաշտոցը** և Հայոց կաթողիկոս **Սահակ Պարթևը** ձեռնարկեցին հայոց գրերի ստեղծման ազգանվեր գործը: Նրանց մեծ աջակցություն ցույց տվեց **Վռամշապուհ արքան: 405 թվականին** Մեսրոպ Մաշտոցը ստեղծեց **հայոց այբուբենը:**

Գրերի գյուտից հետո Սահակ Պարթևն ու Մեսրոպ Մաշտոցը Հայաստանում բացեցին հայալեզու բազմաթիվ դպրոցներ: Նրանք Հայոց եկեղեցու համար սահմանեցին կանոններ, գրեցին շարականներ:

Հայոց այբուբենին նվիրված հուշարձանը Օշականում

Աստվածաշնչի թարգմանությունը

Մաշտոցն ու իր աշակերտները գրերի ստեղծումից անմիջապես հետո կատարեցին հայոց լեզվով առաջին թարգմանությունը: Աստվածաշնչի «Առակներ» գրքից թարգմանված հատվածն սկսվում է **«Ճանաչել իմաստությունն ու խրատը, իմանալ հանճարի խոսքերը»** նախադասությամբ: Դա հայատառ առաջին նախադասությունն է:

Սահակ Պարթևի և Մեսրոպ Մաշտոցի բազմաթիվ աշակերտներ հմտացան թարգմանական գործի մեջ: Նրանք ասորերենից և հունարենից թարգմանեցին Աստվածաշունչը, իսկ Սահակ Պարթևն ու Մեսրոպ Մաշտոցն այն խմբագրեցին: Աստվածաշնչի թարգմանությունն այնքան կատարյալ էր, որ մինչ օրս համարվում է **«Թարգմանությունների թագուհի»:** Սուրբ թարգմանիչների շնորհիվ Աստվածաշնչի պատվիրաններն ամրագրվեցին Հայոց հողում: Մեր ժողովրդի համար **քրիստոնեությունը դարձավ ազգային նկարագրի անբաժանելի մասը:**

Թարգմանվեցին անտիկ շրջանի և ժամանակի լավագույն հեղինակների ստեղծագործությունները: Սուրբ թարգմանիչներից շատերը ձեզ հայտնի են առաջին հերթին որպես պատմիչներ: Նրանք են Պատմահայր Մովսես Խորենացին, Եղիշեն, Կորյունը, Ղազար Փարպեցին: Կարճ ժամանակում Հայաստանում մշակույթն այնպիսի ծաղկում ապրեց, որ այն հետագայում ստացավ **«Ոսկեդարյան մշակույթ»** անվանումը:

Երբ է տոնվում

Հայ առաքելական եկեղեցու տոնացույցով **Սուրբ թարգմանիչների կան թարգմանչաց տոնը** նշվում է **ամեն տարի հոկտեմբերի 3-ից նոյեմբերի 7-ն ընկած ժամանակահատվածում:** Տոնելով սուրբ թարգմանիչների հիշատակը՝ մենք ձգտում ենք արժանին մատուցել նրանց կատարած մեծ գործին:

Ներսես Շնորհալի, Սահակ Պարթև, Մեսրոպ Մաշտոց և Մովսես Խորենացի. փորագրություն

Տոնի օրը հազարավոր մարդիկ են հավաքվում **Օշական գյուղում** և մեծ հանդիսավորությամբ նշում թարգմանչաց տոնը: Այստեղ է թաղված Մեսրոպ Մաշտոցը, որի գերեզմանը գտնվում է **Ս. Մեսրոպ Մաշտոց եկեղեցու խորանի տակ:** Մաշտոցի գերեզմանը սրբազան ուխտավայր է բոլոր հայերի համար: Օշականում է գտնվում նաև **հայոց այբուբենին նվիրված հուշարձանը:**

Հարցեր և առաջադրանքներ

ա) Հիշենք

1. Ովքե՞ր են սուրբ թարգմանիչ վարդապետները:
2. Ե՞րբ է ստեղծվել հայոց այբուբենը:
3. Ո՞րն է հայատառ առաջին նախադասությունը:
4. Ինչո՞ւ ենք Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանությունն անվանում «Թարգմանությունների թագուհի»:
5. Ե՞րբ է նշվում Սուրբ թարգմանիչների տոնը:
6. Որտե՞ղ է գտնվում Մեսրոպ Մաշտոցի գերեզմանը:
7. Ի՞նչ նշանավոր հուշարձան կա Օշականում:

բ) Առաջադրանքներ

1. Մեր դասընթացի և Հայոց պատմության 5-րդ դասարանի նյութերի հիման վրա գրե՛ք փոքրիկ շարադրություն՝ սուրբ թարգմանիչներից որևէ մեկի մասին:
2. Դասարանում քննարկե՛ք և միասին պարզե՛ք.
  - ա) Ինչո՞ւ էր անհրաժեշտ ստեղծել հայոց այբուբենը և հայերեն թարգմանել Աստվածաշունչը:
  - բ) Ի՞նչ նշանակություն ունեցան գրերի գյուտը և Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանությունը մեր ժողովրդի պատմության մեջ:

Հարստացնենք մեր բառապաշարը

Գրերի գյուտ, «Թարգմանությունների թագուհի», Սուրբ թարգմանիչների կամ Թարգմանչաց տոն:

Լրացուցիչ նյութ

ԿՈՐՅՈՒՆԸ ՄԱՇՏՈՑՅԱՆ ԳՐԵՐԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Նա իր սուրբ աջով հայրաբար ծնեց նոր և սքանչելի ծնունդներ՝ հայերեն լեզվի նշանագրեր: Եվ այնտեղ [Եդեսիայում] շուտով [դրանք] նշանակեց, անվանեց ու դասավորեց ...

Եվ այնուհետև աստվածային գործի մշակությունն անելով՝ սկսեցին ավետարանական արվեստը՝ թարգմանել, գրել և սովորեցնել:

Եվ իսկապես, եկեղեցու սյուներն (նկատի ունի Ս. Պարթևին և Մ. Մաշտոցին) սկսեցին համարձակ ձեռքով Քրիստոսի ավետարանիչների գործը կատարել, Հայաստան ազգի զանազան կողմերը, գավառներն ու տեղերը խումբ-խումբ ուղարկեցին ճշմարտության աշակերտներին, գիտության մեջ կատարելության հասցվածներիս [խմբերը]՝ կարող [համարելով] ուրիշներին էլ սովորեցնելու: Նրանց համար կանոն և օրինակ դրեցին իրենց վաստակը և պատվիրեցին նույն կանոնի մեջ մնալ:

Ս. Ներսես Շնորհալի

Բ Ա Չ Ա Ր Ա Ն

Ալեխոռով - ալեկոծված, փոթորկված:

Անապակ - մաքուր, անարատ:

Բաղարջ - առանց թթվանորի պատրաստված հաց:

Բանված - ասեղնագործած:

Բոմբյուն - թնոյուն, դրոյուն:

Գործող եկեղեցի - օծված եկեղեցի, որտեղ հոգևորականների կողմից կատարվում են տարբեր արարողություններ:

Գոց - փակ, կողպված:

Եկեղեցի օծել - եկեղեցու սյուների, խաչերի, խորանում տեղադրված սեղանի վրա մեռնով հատուկ արարողություն կատարել: Մեր եկեղեցիների օծումը կատարում է կաթողիկոսը կամ եպիսկոպոսը:

Զրահանդերձ - զրահագզեստ:

Թեմ - եկեղեցու տարածքային-վարչական միավոր:

Ժամերգություն - եկեղեցում օրվա տարբեր ժամերին կատարվող ամենօրյա աղոթքի արարողություն:

Խորհրդավոր - այստեղ՝ անհիմանալի, անբացատրելի, խորհուրդ պարունակող:

Ծես - եկեղեցում որոշակի կանոնակարգով կատարվող արարողությունների ամբողջությունը:

Հայել - նայել:

Հավատացյալ - քրիստոնեական եկեղեցու հետևորդ:

Բ Ա Չ Ա Ր Ա Ն

Մեռոն (մյուռոն) - եկեղեցական արարողությունների ժամանակ օգտագործվող անուշաբույր հեղուկ. պատրաստվում է եկեղեցական հատուկ արարողակարգով:

Նավակատիք - նորակառույց կամ վերանորոգված եկեղեցու օծման հանդիսավոր արարողությունը:

Նարոտ - կարմիր և սպիտակ թելերի հյուսվածք, որն օգտագործվում է մկրտության արարողության ընթացքում:

Նշխար - հաղորդության համար օգտագործվող հաց՝ կլոր, վրան խաչի պատկերով:

Շարական - այդպես են կոչվում եկեղեցական արարողությունների ժամանակ հանդիսավորությամբ կատարվող երգերը:

Պատարագ - եկեղեցական արարողություն, որի ժամանակ կատարվում է հաղորդության խորհուրդը:

Սկիհ - պատարագի արարողության ժամանակ օգտագործվող արծաթե կամ ոսկե բաժակ:

Վանք - վանքերում ապրում են կուսակրոն հոգևորականները: Միջնադարում վանքերը եղել են ոչ միայն հոգևոր, այլ նաև ուսումնակրթական կենտրոններ: Վանական կառույցների մեջ մտնում են եկեղեցիներ, կացարաններ, կրթական, տնտեսական և այլ շինություններ:

Տաղավար - հին ժամանակներում կարևոր տոները մարդիկ նշում էին բնակավայրերի դուրս՝ հյուղակներում կամ խրճիթներում, որոնց տաղավար էին անվանում. այդտեղից էլ՝ «տաղավար տոներ» արտահայտությունը:

Փառաբանել - մեծարել, փառքի արժանացնել:

Ներածություն 3

Գլուխ առաջին

Քրիստոնեական եկեղեցի

- 1. Եկեղեցի 5
- 2. Քրիստոնեական եկեղեցու հիմնական ուղղությունները 9

Գլուխ երկրորդ

Հայ առաքելական եկեղեցի

- 3. Հայ առաքելական եկեղեցու նվիրապետությունը 14
- 4. Հայ առաքելական եկեղեցու վարչական կառույցը 19
- 5. Հայկական եկեղեցիների կառուցվածքը 23

Գլուխ երրորդ

Հայ առաքելական եկեղեցու խորհուրդները

- 6. Հայոց եկեղեցու խորհուրդները 28
- 7. Մկրտություն և դրոշմ 30
- 8. Ապաշխարություն 34
- 9. Հաղորդություն 36
- 10. Պսակ 39

Գլուխ չորրորդ

Հայոց եկեղեցու տոները

- 11. Ընդհանուր ակնարկ եկեղեցական տոների մասին 42
- 12. Ավետման և Ծննդյան տոները 45
- 13. Տյառնընդառաջ 49
- 14. Քրիստոսի Պայծառակերպության տոնը: Վարդավառ 52
- 15. Ծաղկազարդ 54
- 16. Սուրբ Հարություն կամ Զատիկ 56
- 17. Համբարձման տոնը 59
- 18. Մարիամ Աստվածածնի վերափոխման տոնը: Խաղողօրհներ 62
- 19. Խաչվերաց 65
- 20. Բուն Բարեկենդան և Մեծ պահք 67
- 21. Սուրբ Սարգիս 70
- 22. Սուրբ Վարդանանց տոնը 73
- 23. Կաթողիկե Սուրբ Էջմիածնի տոնը 76
- 24. Վարագա խաչի տոնը 79
- 25. Թարգմանչաց տոնը 82
- Բառարան 86

Արամ Նազարյան, Առաքել Գյուլբուդադյան, Վարդան Դևրիկյան

Հայոց եկեղեցու պատմություն

Հանրակրթական դպրոցի 5-րդ դասարանի
դասագիրք

Գեղարվեստական և տեխնիկական խմբագիր՝ Մ. Պետրոսյան
Համակարգչային շարվածքը՝ Բ. Հովհաննիսյանի և Ա. Միրզաթունյանի

Չափսը՝ 70x100 1/16: Ծավալը 6 պայմ. մամուլ:

Տպաքանակը՝ 65 000 օրինակ:
Կրթական բարեփոխումների կենտրոնի հրատարակչություն,
Երևան, Տիգրան Մեծի 67:

Տպագրվել է «Տիգրան Մեծ» հրատարակչության տպարանում: